

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРЕДЊУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЋЕ

УПРАВИ
КР. СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

II СВЕСКА

У БЕОГРАДУ 31. ЈАНУАРА 1886.

ГОДИНА VII

Постављења наставника средњих школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Постављен је:

У ВИШОЈ ЖЕНСКОЈ ШКОЛИ:

г. *Ђорђе Миловановић*, за хонорарног учитеља цртања, 15. Јануара ове године.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Постављени су:

У БАРОШИ БЕОГРАДУ:

г-ђица *Марија Радовановићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу II разреда женске школе на Теразијама, 16. Јануара о. г.

г-ђица *Савка Радичевићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу II разреда женске школе на Дорћолу, 16. Јануара о. г.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Даринка Обреновићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу III и IV разреда женске школе у Бањи, 13. Јануара о. г.

г-ђица *Параскева Здравковићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу I разреда мушке школе у Ћићевцу, 16. Јануара о. г.

г. *Петар Јовановић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља школе у Тешици, 16. Јануара о. г.

У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Ружица Даниловићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу II одељења I разреда мушке школе у Враћи, 16. Јануара о. г.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Симо Благојевић*, свршени ђак Учитељске школе, за привременог учитеља II, III и IV разреда школе јасичке, 31. Децембра 1885. године.

У КРАЛИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Драгољуб Михаиловић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља школе корбовске, 16. Јануара о. г.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Велько Мутаваџић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља II, III и IV разреда школе Ђуниске, 16. Јануара о. г.

У НИШКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Ленка Здравковићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу II одељења I разреда мушке школе у Лесковцу, 16. Јануара о. г.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Борђе Јеротић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља I разреда школе жагубичке, 16. Јануара о. г.

г. *Лука Поповић*, богослов, за привременог учитеља III разреда школе петровачке, 16. Јануара о. г.

г. *Јеремија Томић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља II, III и IV разреда школе у Петци, 16. Јануара о. г.

У ДУПРИЈСКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Зорка Тодоровићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу I одељења II разреда мушке школе сви-лајиначке, 16. Јануара о. г.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Недо Нешковић*, правник, за заступника учитеља школе ковиљске, 10. Јануара о. г.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Светислав Ивковић*, свршени ђак Учитељске школе, за учитеља II разреда мушке школе зајечарске, 16. Јануара о. г.

II Премештени су:

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ:

г-ђица *Савка Жељезовска*, учитељица VI разреда женске школе крагујевачке, у III разред женске школе дорћолске, 16. Јануара о. г. по молби.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Владислав Поповић*, учитељ II, III и IV разреда школе марковачке, смедеревског округа, у III и IV разред школе бачинске, 18. Јануара ове године по потреби.

г-ђа *Јелена Поповићка*, привремена учитељица I разреда школе марковачке, округа смедеревског, у I разред школе бачинске, 18. Јануара о. г. по потреби.

г. *Павле Димитријевић*, учитељ I и II разреда школе бачинске, у II разред исте школе, 18. Јануара о. г. по потреби.

У КИЉАЖЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Михаило Лазаревић*, учитељ II разреда школе зајечарске, округа црноречког, у Врбицу, 18. Јануара о. г. по молби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г-ђица *Марија Поповићева*, учитељица V разреда женске школе крагујевачке, у VI разред исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

г-ђица *Анђелија Херманова*, учитељица II разреда мушке школе паланачке, смедеревског округа, у V разред женске школе крагујевачке, 16. Јануара о. г. по молби.

г. *Никола Милорадовић*, учитељ I и II разреда школе милошевачке, смедеревског округа, у Мале Брчмаре, 16. Јануара о. г. по потреби.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Настасија Вулетићка*, учитељица сва четири разреда женске школе доњомилановачке, у III и IV разред исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

г-ђа *Ружица Велковићка*, учитељица I одељења II разреда мушке школе сви-лајиначке, округа ђупријског, у I и II разред женске школе доњомилановачке, 18. Јануара о. г. по молби.

У НИШКОМ ОКРУГУ:

г. *Алекса Борђевић*, учитељ II одељења I разреда школе лесковачке, у III одељење IV разреда исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Петар Лукић*, учитељ III и IV разреда школе петровачке, у IV разред исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

г. *Димитрије С. Протић*, учитељ сва четири разреда основне школе пољанске, у III и IV разред исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ:

г. *Коста Димитријевић*, учитељ III и IV разреда школе милошевачке, у II раз-

ред мушке школе у Паланци, 16. Јануара о. г. по молби.

У КУПРИЈСКОМ ОКРУГУ:

г-ђа *Стевана Грабовчева*, учитељица сва четири разреда школе у Великом Поповићу, у I разред исте школе, 16. Јануара о. г. по потреби.

III Разрешен је:

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Неофит Симић*, учитељ I и IV разреда школе у Жежевици, 13. Јануара о. г. по молби.

Умрли:

Анка Ничићка, учитељица III одељења I разреда мушке школе у Враћи, преминула је 30. Децембра 1885. године.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХСХ

8. Јануара 1886 год. у Београду.

Били су: председник, Дим. Нешић: редовни чланови; Ј. Пецић, д-р. Никола Ј. Петровић, Свет. Вуловић, Драг. С. Милутиновић, Љуб. Новачевић, Ђ. Нозарац; ванредни чланови; Јев. Ђорђевић, д-р. В. Банић, Бор. Тодоровић, Жив. Поповић, д-р. Павле Стејић, Никола Стајевић и Лаз. Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 298. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 28. пр. м. ПБр. 13172, којим се шаље Главном Просветном Савету протест г. Владимира Јовановића писца „Француске синтаксе“ противу последње одлуке Главног Просветног Савета, која је о његовој синтакси донета и позива се Савет да прочита ову жалбу г. Владимирову па да о њој донесе одлуку.

Најпре је прочитана изјава г. Јовановићева упућена г. министру просвете.

По прочитању овога писма појавила су се два мишљења у Савету. Прво је мишљење то, да би преко овога писма требало прећи на дневни ред и сачекати мишљење г.г. референата, дакле остати при ранијој одлуци саветској; а друго је мишљење, да би требало пре сваке одлуке прво прочитати објашњење г. Јовановићево које је приложио уз синтаксу, кад ју је по пруги пут поднео Савету.

Са 7 противу 7 гласова одлучено је: да се у саветској седници прочита објашњење пишчево, па тек онда да се донесе одлука о овоме питању.

За овим је прочитано објашњење, које гласи овако:

Главном Просветном Савету

Одговор на реферат г. Светислава Вуловића и г. Живка Поповића о учебнику француске синтаксе.

Француска синтакса има да расветли законе по којима у француском речи сачиња-

вају реченице, и постају гласнице мисли. Према томе, критериум за оцјену *учебника француске синтаксе може да се нађе само у знању природе и духа француског језика.*

Господа референти предузели су, међутим, да, независно од критериума до којег се долази испитивањем својстава и духа француског језика, открију тајну изучавања француске синтаксе.

Писцу учебника ове синтаксе част је, да одговори на њихове приметбе.

I

Господа референти полазе од мишљења, да синтаксу француског језика, као и матерњег, треба изучавати *више практички, него по начелима науке*, или, као што они кажу: *„више у пракцији, него преко граматичких правила.“*

Изражено тако безусловно, мишљење то није ново у историји школске наставе.

Противу граматичких правила борило се на пр., и у самој Француској, са криком: *Plus de grammaire, plus d'analyse!* Али је званично констатовано, да се без озбиљнијег изучавања тих правила ни годинама не може да научи, што се помоћу редовне граматичке наставе може и за који месец. Од оних, који „више у пракцији,“ него научно, уче синтаксу, три четвртине нису у стању, да се разберу у француским реченицама, ни да распознаду: из којих се речи оне састоје какви ли односи везују те речи, и какав значај имају ове у реченичном саставу. (*Rapports d'Inspection générale de l'Académie de Paris 1880.*)

Француски језик, као и сваки који цивилизацији припада, има своје законе. Он се развија по начелима и правилима што дух народа ствара; па како да се научи докле му се не науче и закони, начела и правила?!

Нужност граматичке наставе јасна је свакоме ко појима шта значи и вреди разложно и свесно изучавање језика. Само је питање о *методичкој поступности* те наставе; а господи референти и не дотичу се тог питања.

Пред *оне који тек почињу да уче језик*, новији метод не износи праву граматiku, него само *прве граматичке појмове*, или управо *увод у граматiku*, са низовима *простих, кратких и поступних вежбања*, којим се ученици

навикавају, да говоре и пишу најобичније речи, и примењују најопштија начела и правила.

За оваке почетнике у француском ми имамо учебнике израђене по новом *Олендорфовом методу*. Ови учебници штампани су за наше школе још у 1875 и 1877 године, по наредби министра просвете и црквених послова.

Али, за *оне који се узеду у француски, па хоће да га темељније изуче*, настаје потреба *праве граматичке наставе*. По таквој потреби истакнут је у 1881 год., у 25 св. „Просветног Гласника,“ *„наставни програм из Француског језика,“* којим је за више разреде гимназије прописано *озбиљније и детаљније излагање и разлагање граматичких правила.*

Са нарочитим погледом, дакле, на овај програм, али и са обзиром на *сувремено стање науке о француском језику*, израђен је учебник француске синтаксе који је господи референтима био дат на преглед.

„Наставни програм из Француског језика“ од 1881 год. (израђен г. Ж. Недељковићем) своди француску синтаксу, по урнеку *„гимназијске школске синтаксе за Српски језик,“* на *саму конструкцију*, те је, према томе, дели на *синтаксу простих и синтаксу сложених реченица*. Француски граматичари појимају, међутим, синтаксу као *науку о општим и посебним законима правилног, чистог, јасног и елегантног казивања мисли*, па је, *према природи самих закона језика*, деле на *општу, la syntaxe générale*, и на *посебну, la syntaxe spéciale ou particulière*. У општој се излажу општи, а у посебној посебни синтактични закони. Овако схваћена синтакса обухвата не само *конструкцију* (ред речи, састав реченица и логичне односе међу речима и реченицама), него још и *избор и употребу речи и реченичних облика у самоме говору.*

Према томе, и у садржину учебника француске синтаксе писац је унео све што је по поменутом *„наставном програму“* од 1881 г. требало; а поврх тога и све што у том програму истина није поменуто, али што, према напредном развјетку науке, треба да уђе у учебник француске синтаксе, да би овај представнио целину каква је нужна за разложно и свесно изучавање француског језика.

У писму којим је писац имао част поднети своје дело г. министру просвете, изложене су и појединости тог дела.

Имајући на уму, како би учебником француске синтаксе имали да се користе ученици највиших разреда гимназије, који су уведени у француску граматiku, па прешли науку о речима и њиховим облицима, писац је тежио, да удеси тај учебник као потпун и веран преглед факата у којима се закони језика огледају. *Начела и правила излажу се ту у научној целоставности.* Изведена из факата, она се оверавају низовима *примера из најодабранијих француских писаца.* Уз начела и правила живог говора, излажу се и појмови историјски, где год прошлост баца светлост, у погледу речи. њихових облика и њихове употребе. Историјска разјашњења тим су потребнија, што она дају кључ и за привидне аномалије. Правила и изузетци, што без њих изгледају као непојмљиви или чудновати, постају поред њих логични и разложни. Па и ум може боље и лакше да схвати и угуви законе језика, кад му се даду разјашњења која га постављају у стање, да пореди мене у историјском развјатку говора, и уверава се о разлогу начела и правила — да би се граматичка факта што јасније истакала, испуњен је учебник и *синонимичким прегледима.* А да би се што видније изнела разлика између закона и правила садашњег француског језика и историјских појмова, којима се развјатк тих закона и правила разјашњује, појмови ти излажу се у облику *напомена, које би се, за разликовање од осталог текста, још и ситнијим словима штампале.* Напомене ове управо су *коментар синтаксе,* који комотнији ученици и учитељи могу и да изоставе, по којим ће озбиљнији и вреднији извесно хтети да се користе.

Но господа референти и нису имали, нити могу имати шта да примете против пишчевог дела у питању о научној исправности, потпуности и вредности. Они само у опште кажу, да француску синтаксу треба изучавати *више у пракци него преко граматичких правила.* Па и ове речи своје господа референти сами на делу побјајају. Јер, у место да остану при учебницима који су удешени за учење француског језика *више у пракци,* као што су н. пр. учебници који

су по *Олендорфовом методу* за наше школе израђени, они, напротив, препоручују учебник г. Недељковића, који све оснива поглавито на граматичким правилима!

II

У питању о вредности учебника за француски језик битно је и главно: *да ли се и колико помоћу тог учебника може да научи француски.*

За решење овог питања иште се, наравно *дубље знање француског језика.* Али, господа референти прелазе муком преко тог питања, па сву нажњу и енергију усредсређују у ономе, што је тек од споредног значења, и за шта би, бар по њиховом начину поступања, било меродавно знање *српског (а не француског) језика.* Они, т. ј., истичу питање о *моделисању француске синтаксе по урнеку српске;* јер кажу: *„синтакса туђег језика треба да је израђена по истом плану, по ком и синтакса матерњег језика, да је у пој изостављено све што је опште синтактично (синтактични први појмови, опште дефиниције, логична умовања, састав целог скелета синтактичног), све што је једнако.“*

Да ко „синтаксу матерњег језика“ тако безусловно означава као образац и за „синтаксу туђих језика,“ то може да се разјасни само тиме, што му је та синтакса најбоље позната. Али, пред науком остаје питање, да ли то што је неке најбоље познато, може да вреди и као нешто што је у истини најбоље, и што у истини треба и може да служи као општа узор.

На шта би изишла логика моделисања француске синтаксе по српској, постаје јасно, и кад се та логика примени на лексикографију. Тако, кад би ко израдио за наше школе *француско-српски речник,* у краћим размерама, али на оној основи и по оном плану, ште су *француска академија наука* и признати зналци француског језика, на пр. *Е. Littré* и *М. Bescherelle,* усвојили за своје речнике, да ли би се за такав француско-српски речник могло рећи: *„не може се примити као школска књига за гимназије,“* просто што би се било *„против самог плана по ком је рађен, против основе на којој је започет и довршен,“* јер *„није израђен по истом плану, по ком и српски речник“* (на пр. Вуков), и

јер се у њему „почавља све што је опште лексикографско, и све што је једнако,“ па је још и „два пут и три пут већи“ од српског речника?! Најбољи одговор на ово питање јесте наредба министра просвете и цркв. послова, по којој је „нарочита комисија прегледала и одобрила,“ да се прими за српске школе и штампа „француско-српски речник“ који је израдио г. Настас Петровић, професор Вел. школе, на основи и по плану речника француске академије наука и поменутих француских лексикографи, а не на основи и по плану српског речника.

Који разлози отварају врата наше школе тако израђеном француско-српском речнику, ти разлози говоре, да се прими за наше школе и пишчево дело о француској синтакси које је израђено такође на основи и по плану што су француска академија наука и стручни научњаци: Vangelas, Lhomond, Noël и Chapsal, Napoléon Ladais, Bescherelle, Poitevin, E. Littre, A. Brachet, A. Chassang, и др. усвојили за француску граматiku.

Ако је да се пореди учебник за француску синтаксу са синтаксом за српски језик, онда треба да се обазре и на учебнике других страних језика у нашим школама, н. пр. латинског и немачког. А кад се погледа и на ове учебнике, увериће се, да они нису израђени „по истом плану“, по ком и учебници за Српски језик. Па кад се за учебнике латинског и немачког језика признаје потреба другачијег плана, онда зашто да би се правно изузетак за учебник француског језика?!

Но да се за који часак и апстрахује од разлике које деле језике један од другог, па да се рекне, да учебници разних језика треба да буду израђени сви „по истом плану“, питање је: да ли је синтакса за Српски језик толико усавршена, и тако узорно израђена, да она збиља може да служи као урнек и за учебнике страних језика.

Упоредили се ступањ развика до којег је дошла наука о језику у великог и науком и цивилизацијом тако напредног народа француског, са ступњем развика на ком се налази наука о језику у малог народа српског, који је у науци и цивилизацији тек почетник онда постаје већ и загонетно, откуд да се и један тако скромни учебник, као што је

„гимназијска школска синтакса за српски језик“, истиче као узорни образац још и за синтаксу француског језика, образац пред којим би имали да уступе синтактични радови и француске академије наука, и свих филолошких великана француских?!

Али, кад би у нас наука о језику и била на истом ступњу развика, на којем је у Француза, опет не би могло опстати мишљење господe референата, по коме би француска синтакса требала да се моделише по урнеку и „гимназијске школске синтаксе за Српски језик“. Јер, на данашњој висини науке, граматика нема калуа у који би се дух сваког народа утиснути могао; нема апсолутних правила, апстрактних формула што би катедра српског језика могла да проглашује и за све стране језике. У њој је питање само о односима који се мењају и преображавају, као што се и дух народа развија и усавршава, и којима се размере и облици у сваком језику одређују традицијама, обичајима и самим духом народа.

Као што је неосновано мишљење о моделсању француске синтаксе по урнеку српске тако је погрешно и мишљење по коме би у француској синтакси требало изоставити „све што је синтактично“.

Граматика има да изучава законе и дух језика. Закони и дух језика изучавају се упоредним испитивањем онога што је својствено само овоме или ономе језику. Јер особине говора тек заједно са оним што је опште, сачињавају целину која представља законе и дух језика. С тога учебници страних језика, као и матерњег, морају да излажу и оно што је опште, и оно што припада својствима само овог или оног језике.

Испита ли се дубље, шта је „опште синтактично“, а шта није, онда излази, да би се, изостављањем „свега што је опште синтактично“, учебник француске синтаксе свео у ствари на саме галицизме; а ово би било противно не само данашњим начелима науке о језику опште, него и „наставном програму из француског језика за наше гимназије“ напосе.

Једна од главнијих махана старијих учебника за стране језике и јесте у томе, што не представљају ону целину, у којој се огледа дух језика, него се губи у поједино-

стима и оломцима, што само надри-знању воде. Да би се овој махани доскочило, су-времена граматичка настава тежи, да учебници за стране језике, као и за матерњи, обухвате у цело законе, начела и правила говора. Отуд н. пр. у данашњим колежима и лицејима у Француској учебници класичних и нових језика (грчког, латинског, енглеског, немачког и др.) излажу напореда и општу и специјалну синтаксу за сваки тај језик, противно оном мишљењу које господа референти заступају. (в. *Plan d'études et programmes de l'enseignement secondaire classique dans les lycées et collèges, Paris. 1882*),

Поменуто мишљење господа референата супротијава се и самоме појму о ономе, што се назива „опште синтактично“. У томе што се назива „опште синтактично“, треба разликовати *начело* од *примене*. *Начело* може да буде у *разних језика истоветно*, али *примена* се *разликује* као и *природа природног духа*. У изучавању разних језика важно је да се зна и: *како се у коме истоветна начела примењују*; *како ли се, према разликама у примени, представљају у говору односи међу појмовима и речима*. Отуд је и за „основу, план, дефиниције, умовања и састав целог скелета“ науке о страним језицима *меродавна природа тих језика и њихова рођена структура*, а не „гимназијски школски учебник за Српски језик“.

III

У прогресној претпоставци, да француску синтаксу треба удешавати према српској, господа референти тврде, даље, *да се у писачевом делу „понавља ученику све опште синтактично, све што он већ зна, или у таквом облику и у таквој опширности, да он није кадар познати, него га мора с муком учити“*.

Као што је и напред поменуто, у овоме што се назива „опште синтактично“ *једнакост, или општост, остаје само у начелу, али у примени влада неједнакост, или особеност*. По овоме и у француској синтакси, кад се излажу општа начела, природно се „понавља ученику“ по нешто што он из српске синтаксе, „већ зна“; а у примени тих начела природно му се истиче као „ново“ све што дели својства и дух француског језика од својстава и духа српског језика. Овакве новости

долазе тим чешће, што се више природа француског језика и ступањ његовог развика разликују од природе и ступња развика српског језика. Ко неће да води рачуна о свему томе, тај наравно неће видети разлике ни у примени начела, те неће бити „кадар познати“ оно што је у француском, по самој природи језика, друкчије, него што је у српском, па ће налазити, да се то „мора с муком учити“. Но ко разликује *начела* од *примене*, па гледа и на ступње развика у разних језика, тај унапред зна, да у француској синтакси, и у ономе што је у оба језика једнако, или слично, и онога што је у њих различно, моћи без „муке“ да појми што му у француском долази као „ново“.

Према овоме, и писац, у ономе што је „опште синтактично“, напомиње начела само у свези са њиховом применом, колико је то нужно за изучавање француског језика. У том смислу говори се ту и о реченици, фрази и периоду; о подмету, прироку и свези; о допуни и њеном гранању; о слагању речи, саставу реченице, и т. д. Све ово напомиње се изречно и у „наставном програму из француског језика за наше гимназије“. А и откуд да би ученици могли да науче н. пр. анализу и састављање *француских* реченица из онога, што се као „опште синтактично“ каже у „синтакси за *српски* језик“ ? !

Да се види, како позивање на „српску синтаксу“ за изучавање *француског* језика не вреди, доста је сетити се и самих *закона зависности, или допуне (lois de dépendance ou de complément)*, који припадају ономе, што је „опште синтактично“. Односи зависности, или допуне, означавају се у српском, као што је познато *одређеним падежима*, а у француском, који нема падежа, *местом подмета и зависне речи* (именице или заменице) *у реченици*. Отуд се српски и у *конструкцији* разликује од француског. У српском, т. ј., као што се односи *зависности* распознају по падежима, а ови по завршетку, или граматичком облику речи, ред речи је слободнији него у француском, где се односи *зависности* распознају само по месту подмета и зависне речи, те су речи везане за одређена места. Ради примера да споменемо, како у француском може да се каже само овим редом ова реченица: *César vainquit Pompée*

(Цезар победи Помпеја). У реду као што су изложене реч *César* служи овде као подмет, а реч *Pompee* као допуна глаголу *vainquit*. Ако би се овај ред речи променено, па би се рекло: *Pompee vainquit César*, онда би ово значило: Помпеј победи Цезара, дакле противно ономе што значи реченица: *César vainquit Pompee*, ма да у обе те реченице речи и њихови облици остају истоветни. Напротив у српском речи: *Цезар победи Помпеја*, могу да се ређају на разне начине, да међају места у реченици, а да се тиме не измени смисао овој, као: 1. Цезар победи Помпеја. 2. Помпеја победи Цезар. 3. Победи Цезар Помпеја. 4. Цезар Помпеја победи. 5. Победи Помпеја Цезар. 6. Помпеја Цезар победи. Ако би се сад, доследно мишљењу господe референата, излагање и разлагање закона независности, или допуне, изоставило у *француској* синтакси, под изговором да се то „зна већ“ из „гимназијске школске синтаксе за *Српски Језик*“, онда би ученици остали у самој заблуди о *примени начела зависности или допуне*, него и о *примени начела конструкције* у француском.

IV

Господа референти напомињу да учебник синтаксе треба да буде *кратак, јасан и прегледан*.

Потреба ова одавно је позната, али је питање у којим размерама наука о језику постаје *кратка, јасна и прегледна*; а на ово питање господa референти и не обзиру се.

Краткоћа, јасност и прегледност учебника за науку о језику цене се са погледом и на *методичку поштујућност* у излагању те науке.

Што је за оне који тек почињу учити француски кратко, јасно и прегледно, то постаје само површно, непотпуно и недовољно за оне, који су већ уведени у праву граматику, па дошли до синтаксе. Овима, да би научили француски како треба, нуждан је прегледан излог научне целине. Просто ређање дефиниција, правила, изузетака или граматичких појединости, у одломцима не води правом знању језика. Тек расветљавањем факата у логичном ланцу језика и последица поставља се ученик у стање да и сам испитује и пореди та факта; да провуче тешкоће језика и уверава се о разлогу начела и пра-

вила. По овоме, *краткост, јасност и прегледност* учебника за *француску синтаксу* могу да се појме само у размерама које допуштају да се *начела, правила и изузетци* у цело изложе; па у тим размерама и писац је тежио да своје дело што краће, јасније и прегледније напише. Без прегледа научне целине учебник синтаксе не би представљао краткост, јасност и прегледност, него једностраност, магловитост и полутанство.

Некоректност и неправичност господe референата у оцени учебника француске синтаксе осведочава се и тиме, што они означавају као „*кратак, јасан и прегледан*“ онај учебник, у коме су општа и посебна начела укрштена, па без прегледа целине расута; о коме, даље, они сами кажу: да не излаже сва правила и све изузетке, да не преводи коректно француске термине и примере, да му ни дефиниције нису прецизне и категоричне, и у ком се, најпосле, скоро у свакој врсти понавља по који од израза: „*субјект*“, „*супстантив*“, „*прономен*“, „*адјектив*“, „*предикат*“, „*верб*“, „*комплементи*“, „*атрибутна реченица*“, „*комплементи реченице*“, „*пунктуација*“, и т. д. — а напротив одричу „*краткост, јасност и прегледност*“ учебнику у коме се синтаксична начела и правила излажу у цело и у природном реду, и у коме не може да се докаже ни једна од махана какве се у оном првом налазе.

Дотакнуv се неких од етнолошких и историјских разјашњења у нишчевој књизи, господa референти кажу, да би „*по овој књизи ученицима једва остало времена за читање и превађање, ако би се хотело да је сву изуче*“.

Поменуvта књига одређена је за зрелије ученике, ученике VI и VII разреда гимназије. Она је израђена по индуктивном и дедуктивном методу, па, наравно, није за *машинско учење*, те да би се и коментари у њој од речи до речи учили, него представља *преглед научне целине, преглед у коме се излаже све што треба, да би се ученици самосталним испитивањем и радом успособили, да знање Француског Језика црпе из самих извора његових*. Као такав преглед књига та не само да не би одузимала ни мало од оног времена, које се ниште за изучавање „*одабраних по језику и стилу списа*“, него би још и сама уводила у проучавање таквих

списа, и олакшавала разумевање њихово. Јер уз начела и правила данашњег говора и конструкције, она излаже, као што је напред поменуто, и облике и обрасце који су се измењали у историји језика, па потстиче ученике, да сами критички испитују и оцењују шта у списима, које проучавају, одговара данашњем обичају говора, а шта је већ изишло из обичаја. Сем тога она небројеним цитатима и примерима из радова *француске академије наука* и појединих познатијих француских писаца, као што су: *Montaigne, Malherbe, Corneille, La Fontaine, Molière, Bossuet, Fléchier, Boileau, Racine, La Bruyère, Fénelon, Massillon, Montesquieu, Voltaire, J. J. Rousseau, Buffon, Beaumarchais, Chateaubriand, Lamartine, Victor Hugo, Lamennais, etc.* буди у ученицима пажњу на те радове и на њихову вредност у реду књижевних извора језика.

Одређивање размера *француској* синтакси по мери гимназијске школске синтаксе за *Српски Језик* не би одговарало ни природи ствари.

Учебник *матерњег језика* може да буде тим краћи што ученици свој народни језик не почињу да уче тек у школи, него долазе у школу са практичним знањем истог. Знајући га практично, они инстинктивно примењују граматичка правила на живи говор, те и учитељ може више да их упућује на сами тај говор. Напротив, у изучавању *страних језика* ученици су, нарочито у нас, упућени поглавито на школску наставу, којој је тајна успеха у добрим књигама и добрим учитељима. Ученици за стране језике треба у нас да буду тим потпунији преглед научне целине, што они морају да надокнађују ученицима у многоструким и оне изворе, које они за матерњи језик налазе у живом говору и пре школе и ван школе. Већ и из овог разлога учебник француске синтаксе мора да буде већи од учебника српске синтаксе. Погледа ли се и на разлике које природу, дух и ступањ развика Француског Језика деле од природе, духа и ступња развика Српског Језика, онда постаје још и јасније, како раз мере француској синтакси не могу да иду на једнако са размерама „гимназијске школске синтаксе за Српски Језик.“

Нека Главни Просветни Савет изводи сврнуту пажњу и на учебнике страних језика,

па ће видети, да н. пр. учебник *Немачког Језика* који је изградио за наше школе господин *Стеван Д. Поповић*, ако није опширнији и већи, зацело није мањи од пишчевог учебника за Француски Језик.

Скресивањем учебника страних језика на неколика правила и неколике формуле, намеће се учитељима тих језика потреба, да честим и досадним *диктирањем* попуњавају што ученицима не достаје. И тако ти ученици у место да уштеђују време, праве дагубице, поред којих једва да „остаје времена за читање и превођење.“

Господа референти примећавају најпосле да је у пишчевом делу „стил честим парафразама већ казаног и анализама сваке поједине реченице развучен и помрачен, раздвајајући на далеко једно од другог оно, што је у књизи корисно и ученику потребно.“

Ово овако, као и све остало, господа референти тврде само од ока. Али кад се ствар дубље испита, увериће се, да у пишчевом делу нема „парафраза и анализа којима би се стил развучио и помрачавао“, но има етимолошких и историјских разјашњења, која далеко од тога да „раздвајају на далеко једно од другог оно што је у књизи корисно и ученику потребно“, само олакшавају разложно и свесно изучавање Француског Језика. Па онда, пишчев учебник француске синтаксе тим је јаснији и прегледнији, што је у њему главни текст одељен од коментара, па би се овај за разлику од оног и ситнијим словима штампао као што је то и напред поменуто.

V

Свакојачко је јасно да пред истином и науком не може опстати реферат:

1. У коме се суд о француској синтакси изриче без обзира на законе и савремени развика Француског Језика;

2. који безусловно тврди, да француску синтаксу треба изучавати „више у пракци него преко граматичких правила“, а препоручује учебник који учеће те синтаксе оснива поглавито на граматичким правилима;

3. који у француској синтакси не гледа науку о законима Француског Језика, па јој и „основу, план и састав целог скелета“ не изводи из самих тих закона, нити их излаже по обрасцима француске академије наука и

признатих француских граматика, него их кроји и удешава по урнеку „гимназијске школске синтаксе за Српски Језик“, противно природи Француског Језика и начелима науке о том језику;

4. Који не дели опште синтактичне законе од посебних, па без резерве прихвата и „препоручује“ учебник у ком се начела опште и специјалне синтаксе не одређују научно, нити излажу систематично, него се једна с другим укрштају, па у мешовитим одломцима, без прегледа целине, истичу; а противи се учебнику у коме се општи и посебни синтактични закони излажу у природном реду и научној целоставности;

5. У ком се оставља без исправке и опомене погрешка у коју њиме препоручени учебник пада: кад у ред језика који имају падежа, увршћује и француски, који нема падежа, па онда каже, да има „верба који код Француза захтевају други или трећи падеж, а код нас не захтевају те падеже“, или „верба са двогубим изузетком и дативом“! У науци је одавно констатовано, како у француском нема оних мена у завршетку речи, којима се падежи представљају; па какав заплет, каква забуна мора се произвести у појмовима ученика о својствима француског језика, и односима у којима речи и њихови облици у француском сачињавају реченице кад им се француски означава као језик који има падежа, па се тако неверно означен пореди са српским, који у истини има падежа!

У историји школске књижевности и граматичке наставе постаје мишљење господe референата тим чудније, што се њиме подупире и препоручује баш онај систем учења француског језика, о ком се на делу осведочио да не води правим успесима. Јест, систем за који се господa референти заузимају већ је огледан у вишим разредима београдске гимназије; а Гл. Просветном Савету биће познати и практични резултати учења по том систему. Па кад се јавно зна, да тај систем у истини не доноси резултате који би га оправдали, онда за што би се и даље у нашим школама одржавао?!

VI

Поштујући одлуку Главног Просветног Савета писац је наново прегледао свој руко-

пис, па гдегод је нашао, да се што може краће казати, он је ово учинио, тако да одељак о општој синтакси цео не износи више од 12 рукописних листова. Па и у ових два најест листова излагање начела, кад би се ујединило, не би изнело више од четири листа; а све остало заузели би примери и поређења, којима се расветљује примена начела на живи говор, и разлике које деле француски језик од српског.

У изради свог дела писац је имао пред очима само потребе школе, која тако одавно чека за учебником француске синтаксе. Како што таквог учебника на српском још нема, за школу и науку био би само добитак, кад би се обе књиге о француској синтакси које су поднете на преглед, могле примити и штампати. Имајући обе те књиге ни расположењају, школа би се могла користити сваком, у чему се и колико се којом користити може. Школа се само по невољи ограничава на једну књигу; а правило је, и боље је, да их се више, има на избору.

За оцену учебника француске синтаксе вужно је дубље испитивање закона и духа француског језика. У такво испитивање уводи се нарочито и писањем на том језику. Према томе, ако разјашњење које је писац имао част дати овде о свом делу, не би било довољно за оцену истог дела, онда би се и писцу, који је своју књигу годинама писао а пре ове књиге написао за наше школе и друге теоријско-практичке учебнике, и школе, који се у учебнику француске синтаксе нуждава, учинила правда, кад би се поменуто дело предало на преглед и оцену и којем од оних зналаца француског језика, за које се зна, да и сами пишу на француском, па да на делу изучавају законе тог језика, те су у стању, да из самих тих закона изведу критериум за оцену учебника француске синтаксе.

Писац је уверен, да ће Главни Просветни Савет, у питању о оцени тог учебника, учинити што је дужан да учини у интересу истине, науке и правде, па и правог успеха и напретка у школској настави. У том уверењу он наново подноси своје дело о француској синтакси Главног Просветног Савету.

9. Децембра 1885. год.

Владимир Јовановић

По прочитању објашњења развила се у савету врло жива и дуга дебата. По мишљењу једних ваљало је дело дати другим референцима на преглед и оцену или макар једноме трећем, само не истим референцима; а по мишљењу других ваљало се задовољити са мишљењем садањих референата, од којих је један и овом приликом усмено врло опширно савету реферисао о овоме делу. На послетку је са 7 противу 6 одлучено: да се дело „Француска синтакса“ од Владимира Јовановића, не може препоручити за школску књигу, а може се препоручити иначе као дело научно и од вредности за какву другу научну цел.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 30. пр. м. и године ПБр. 13229, којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену и други део „Француске синтаксе“ о „сложеним реченицама“ за VII разред гимназија и реалака од Живко Недељковића професора београдске реалке.

Одлучено: да се умоле ранији референти г.г. Свет. Вуловић и Живко Поповић, да и овај део синтаксе прегледају и савету о истоме реферују.

С тим је састанак закључен.

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1884-5. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

II Чачанске ниже гимназије

Господину Министру просвете и црквених послова

Према наредби господина министра од 17. Маја 1880. године, Бр. 2273. част ми је поднети господину министру извештај о стању чачанске ниже гимназије за школску 1884-85. годину поверене мојој управи.

I О броју ученика при упису и на крају 1884-85. године, њиховом успеху и владању

1. У почетку школске године уписало се у сва четири разреда ове гимназије 112 ученика, и то: 104 мушкарца и 8 девојака. У појединим разредима било је: у I разреду 40 (38 муш. и 2 дев.), у II разреду 23 (21 м. и 2 д.), у III разреду 34 (32 м. и 2 д.) и у IV разреду 15 (13 м. и 2 д.).

2. У току школске године оставило је школу 16 ученика и то:

а) из разних узрока 6 (у I разреду 4, у III и IV разреду по 1);

б) због болести 7 (у I разреду 2, у II разреду 3 и у III и IV разреду по 1);

в) променили завод 2 (из I и IV разреда по 1);

г) искључен без права на испит за ову школску годину 1 из IV разреда.

3. Ову школску годину довршило је и полагало је испите 96 ученика, и то: 89 м. и 7 д. — По разредима је било: у I разреду 33 (32 м. и 1 д.); у II разреду 20 (18 м. и 2 д.); у III разреду 32 (30 м. и 2 д.) и у IV разреду 11 (9 м. и 2 д.).

Од ових ученика и ученица прешли су у старије разреде на чисто: 58 ученика (52 м. и 6 д.), и то: из I у II разред 15 м., из II у III 14 (12 м. и 2 д.), из III у IV 23 (21 м. и 2 д.) и из IV разреда 6 (4 м. и 2 д.); пошто су поновили испите: из I 5 м., из II 5 м., из III 8 м. и из IV разреда 2 м., дакле свега је прешло у старије разреде 78 ученика (72 м. и 6 д.), и то: из I разреда 20, II 19, III 31 и IV 8 ученика.

Понављају разреде 19 ученика. У I разреду 12 м. и 1 д., у II разреду 1 м., у III разреду 2 м. и у IV разреду 3 м.

4. Успех је у наукама био :

а) одличних: 1 у III разреду:

б) врло добрих: 23 (у I разреду 7, у II разреду 6, у III разреду 8 и у IV разреду 2);

в) добрих 53 (у I разреду 13, у II 13, у III 21 и у IV разреду 6);

г) слабих: 19 (у I разреду 13, у II 1, у III 2, у IV 3).

Напомена. 1. Ове школске године дошло је 6 ученика из других завода у IV разред ове школе мислећи да амо нађу неку олакшицу, али су се љуто преварили, јер су од њих тројица на чисто остали да понове IV разред. 2. Три су ученика приватно положили испите из III разреда на крају ове године и сви су прешли у IV разр.

5. По владању било је:

а) примерно: 59 (у I разреду 26, у II 11, у III 16 и у IV 6);

б) врло добро: 15 (у I разреду 4, у II 5, у III 4 и у IV 2);

в) добро: 27 (у I разреду 8, II 6, III 9 и у IV 4) и

г) лоше 11 (у I разреду 2, у II 1, у III 5 и у IV 3).

6. Награду у књигама и похвалним листовима с погледом на одлично и врло добро учење и примерно и врло добро владање добило је 22 ученика (у I 7, у II 4, у III 9 и у IV разреду 2).

7. У погледу похођења школе оцењени су:

а) похвално: 45 (у I разреду 13, у II 12, у III 15 и у IV 5);

б) марљиво: 22 (у I разреду 8, у II 5, у III 8 и у IV 1);

в) прилично: (у I разреду 7, у II 4, у III 1 и у IV 5) и

г) немарљиво: 28 (у I разреду 12, у II 2, у III 10 и у IV 4).

8. Кажњено је ученика и то:

а) одлуком професорског савета: 14 (у I разреду 5, у II 1, у III 5 и у IV 3);

б) одлуком директора: 45 (у I разреду 13, у II 9, у III 17 и у IV 6);

в) одлуком разредних старешина: 46 (у I разр. 14, у II 10, у III 14 и у IV 8).

9. Озбиљних случајева непослушности није било.

II О настави

1. *Наука Хришћанска* предавана је по прописаним учебницима у сва четири разреда, а свршена је у I разреду 1. Јуна у II 22. Маја, у III 6. Јуна и у IV 16. Маја и ако је вероучитељ био одређен за члана написне комисије.

Дела којима се г. вероучитељ сем прописаних учебника служио при предавању ово су: Предавање Хришћанске Науке од В. Ј. Јанковића, Литургија за апостолскога доба (види Хриш. Весник 1881.), Божанствена Литургија у преводу Ник. Тривуновића, Писма о служби божјој од А. Н. Муравијева, Изјашњење Литургије и Огледало хришћ. добродетељи од Н. Ђ. Вукићевића и Поглавите молитве у преводу од архимандрита Сње.

2. *Српски Језик* предаван је по програму и свршен у I разреду на крају Фебруара, у II у половини месеца Јануара, у III у половини Априла и у IV на крају Марта.

Ручне су књиге ученицима биле: Српска Граматика сва четири дела Ст. Новковића.

3. *Немачки Језик* предаван је у I разреду немачки буквар од Малине, у II разреду немачка граматика по Трауту I и II део до 32. задатка, у III разреду немачка граматика од истог пијца I и II део до 39. задатка закључно и у IV разреду II и III део Траутове граматике до 50. задатка и преводили су око 30 прича из немачке читанке Ј. Мајзнера. Свршен је у

I, II и IV разреду крајем Маја и у III у половини Маја.

4. *Географија* у сва четири разреда предавана је по В. Карићу. Свршена је у I и II разреду у половини Априла, у III почетком Маја, а у IV крајем Јануара.

5. *Историја Срба* предавана је по програму. Програм је свршен у III и IV разреду крајем Маја. Ручна је књига у неколико ђацима била Крстићева Историја. Сем те Историје предмет је још и диктиран. У том диктовању наставник се служио својим белешкама са Велике школе Историјама Срећковића и Мајкова и расправама печатаним у Гласнику Српског Ученог Друштва и Годишњице.

6. *Познавање човека* предавано је по књизи „Познавање човека“ и „Неговање човечијег тела“ од Љ. Миљковића. Предмет је допуњаван наставничким белешкама а свршен је крајем Маја. Наставник је због великог броја ученика у I разреду у току школске године поред два часа недељно узео још један час ванредно у цели да ученике чешће испитује и да предмет што пре сврши.

7. *Ботаника* је предавана и то: Анатомија биљака по Лорису, Органографија, Систематика, Фитогеографија и Анализа биљака по „Флори околине Београда“ од Ј. Панчића. Предмет је свршен у половини Маја.

8. *Зоологија* је предавана по Покорном и допуњавана је наставничким белешкама по Врему, Веницу, Лајнису и Томе-у. Предмет је свршен у половини Маја.

9. *Минералологија* је предавана и то: Кристалографија, физичке и хемијске особине минерала и Петрографија по Панчићу, Минералологија по Покорном и Фохману (Русу). Предмет је свршен крајем Маја.

10. *Хемија* је предавана у неколико по књизи Мите Петровића, већином допуњавана је белешкама, а цео општи део диктиран је. Предмет је свршен крајем Маја.

11. *Физика* је свршена крајем Маја. Ручна је књига ђацима била Физика од Мите Петровића и допуњавана је белешкама по Веницу.

12. *Рачуница*. Ученицима I разреда била је ручна књига М. Мијајловића I, ученицима II разреда била је ручна књига М. Мијајловића II и ученицима III разреда Мочник II део. Прости и десетни разломци предавани су по предавањима Ст. Д. Поповића, који су штампани у „Просветном Гласнику.“ Свршено је у I и II разреду крајем Маја а у III разреду у половини Маја.

13. *Алгебра* је свршена у почетку Маја. Ручна је књига била од Р. Пеића.

14. *Геометрија*. Ручна је књига ученицима била Геометрија од Ст. Марковића и Мочника. Предмет је свршен крајем Априла.

15. *Геометријско цртање*. Предмет је предаван по Ст. Марковићу, Мити Петровићу, Љ. Шцанићу, Дероку и наставничким белешкама и то: у I разреду до елипсе, у II разреду од троугла до спирале, у III разреду од квадрата закључно са полигоном. Сем тога срачунаване су у разним геометријским фигурама квадратне површине и у III разреду и кубна садржина, ниво, мерење дубина и висина. Предмет је свршен у I разреду крајем Маја, у II разреду 20. Маја а у III разреду 15. Маја.

16. *Цртање*, лепо писање и телесно са војничким вежбањем извршено је по програму у толико, у колико је завод имао средства за предавање Цртања и Гимнастике.

Писмени су задаци у школи на часовима давати сагласно „Правилима о писменим задацима“ из ових предмета: Српског Језика, Рачунице, Алгебре, Геометрије, Геометријског Цртања и Географије. Резултат је од тог рада *врло добар*.

III Књижница

Завод је овај добио у току ове године неколицину књига из министарства просвете

Овом приликом учтиво молим господина министра да се за књижицу овог завода набави на првом месту Рад југославенске академије, а за тим и тражене књиге, карте астале и слике по списку посланом уз извештај ове школе од 12. Јула прошле године, Бр. 164.

IV Природњачки кабинет је на крају школске године знатно обогаћен с тога, што је овдашња општина приступила плаћању обешане суме од 300 талира на набавку учила. Услед тога набављени су и послани овом заводу из министарства просвете тражени физикални и хемијски апа-

рати и препарати у вредности 633.37 форината. Сем тога завод је овај добио у овој школској години и хербаријум, који је приређен на нашој Великој школи и који се састоји из три свеске са 460 биљских фела.

V Школска је зграда општинска и она је поправља.

Бр. 226.

20 Септембра 1885. год.

у Чачку.

Привремени директор
и професор чачанске ниже гимназије

ЉУБА ЂИРОВИЋ

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

за 1884—85 школску годину

VII

ИЗВЕШТАЈ

Михаила Банића, о основним школама
у округу смедеревском

Господину Министру просвете и црквених
полова

Писмом господина министра просвете од 15. Маја о. г. ПБр. 4649. наређено ми је, да ове године прегледам основне школе у округу смедеревском и да оденим овогодишњи рад и труд појединих наставника. Следујући поменутом наређењу, а држећи се — тачно у свему — упутства за надзорнике основних школа у школској 1884—85 години, ја сам, од 27. Маја до 1. Јула о. г. закључно, извршио поверени ми посао, прегледав 23. основне и 4. продужне школе, од којих је једна — она у Азањи — имала и I и II годину.

Од свију прегледаних школа било је:

1	школа са	5	разреда,
19	"	"	4
1	"	"	3
1	"	"	2
1	"	"	1

Свега 23 школе са 87 разреда

У свима овим школама радило је 44 наставника (25 учитеља 19 учитељица).

Успех је био код: 8 наставника (6 учитеља и 2 учитељице) *одличан*; 16 (9 учитеља и 7 учитељица) *врло добар*; 16 (8 учитеља и 8 учитељица) *добар* и код 3 (1 учитеља и 2 учитељице) *слаб*. Једнога учитеља нисам оценио са узрока наведених у прилогу Г. Према томе општи успех наставничких радова у свима школама округа смедеревског, а у школској 1884—85 години, износи $32\frac{29}{43}$.

У једанаест прилога, које сам раније послао господину министру просвете, изложио сам све оно што сам приликом прегледа сваке поједине школе сазнао и нашао, и о чему је требало да поднесем господину министру извештај. Сви поменути прилози чине тако звани *посебни* део извештаја. У овоме пак *општем* извештају рад сам да рекнем коју реч у опште о основним школама у округу смедеревском, узимајући при томе у обзир и претрес све оне чињенице које су помагале или одмагале напредовању наставе у школама, које сам ове године прегледао.

Прегледајући кроз неколико година наше основне школе — и то сваке године све у

другом округу — ја сам дошао до убеђења: да наша основна настава, покрај свеколике **напоре** која се — данас више него икад досад — поклања нашој основној школи у корист њенога бољитка и покрај свеколиког напрезања појединих бољих наставника за повољнији успех, још није достигла ону висину на којој треба да је. Међу тим опет не може се рећи, ни да она стоји на онако ниском степену, на коме је још до прекратког времена била. Према овоме факт је дакле, да је наша основна настава коракнула напред. Не може се само тврдити да она напредује брзо, али се може казати да јој је напредовање рационално, пошто се — у колико сам се насигурно могао да уверим — са хоризонта наше основне наставе готово сасвим уклопио механизам који је кроз толико година владао у свима школама, и пошто се поступно све више и више уклањају и остале многобројне препреке, које су тако много сметале нашој основној школи. За све пак ово, на првом месту, има да се благодари заузимљивости наше највише школске власти, која је с највећом вољом прегла, да у корену утамани свако зло, које је сметало, као и она која још смећу правилном развијању и напредовању наше основне наставе, а по овоме оној вољи и напрезању већине данашњих наших учитеља који су схватили свој задатак и својски га врше. Што пак, покрај свега наведенога, наша основна настава не напредује још брже и у ономе обиму, као што се с правом има и да захтева, узрок су још друге разне препоне, које у пркос свију жртава што их држава приноси на олтар школе, и у пркос свију напрезања наших бољих наставника, упорно сметају правилном и успешном њеном развијању. Ове су препоне многобројне и разноврсне и о њима има много да се говори. Ја сам све те препоне у колико сам могао да их опазим, прибележио, и потрудићу се да их — мало ниже — сваку на своме месту — у истини представим онако као што сам их ја опazio и прибележио. Издажући и достављајући господину министру све ове препоне — олакве какве су — ја ћу се радovati, ако тиме, колико толико припомoгнем да се она зла и сметње које нашу основну наставу подгризају као црв кору у дрвета, уклоне с пута, како би

тиме и наша настава пошла сигурно оним путем којим ће моћи да се у истини правилно и темељно развија, е да би се, на тај начин одговорило свима оним очекивањима која се од ње с правом у данашње време имају да траже.

Пошто сам већ у прилогу II), који сам раније послао господину министру просвете, казао коко су поједини наставници предавали поједине предмете у појединим разредима, то ми остаје сада да кажем, како је у опште сваки наставни предмет предаван у школама, које сам ове године прегледао.

1. *Наука Хришћанска* предавана је — с малим изузетком — темељно и разборито, а услед тога је и успех, који је се у овоме предмету постигао, у свакоме погледу повољнији по што је успех у осталим предметима. Овоме су допринели: лепо распоређени материјал овога предмета кроз све разреде и разборит начин предавања од стране наставника. У свима школама није се могао да обради цео програм у свакоме разреду. Ово нарочито важи за школе у којима је један наставник радио са више од два разреда. Међу тим је у III разреду, скоро свију прегледаних школа, савладан сав материјал и понајбоље обрађен, што је се и напред могло да мисли, кад су у тај разред унесене лепе моралне Христове приче и беседе, које су већином врло вешто довођене и у свезу с људским слабостима и погрешкама. У I и II раз. такође је наставни материјал добро обрађен а и успех је повољан, само што се у неколико школа није тумачило. „Во њмја оца“, „Оче наш“ и „Богородице дјево“. Ово је бивао опет случај најчешће код слабих учитеља, пошто и сами не знадоше како да то све лепо и тачно протумаче. У IV раз. нису најбоље свуда обрађиване тачке: 3, 5, 7, 8 и 9 из II течаја. У V раз. сав је материјал дивно обрађен и онакав исти успех постигнут као и у III раз. Овоме је припомогла способност наставника тога разреда а и што су у програм ушле све оне ствари које јако интересују децу.

2. *Српски Језик*. — Протле године прегледао сам основне школе у црногорском округу, дакле у коме на више места елеменат и је чисто српски и са овога разлога, кад сам прошле године полазио на

посао надзорника школског, ја сам већ у напред био створио себи мишљење да прегледам школе у округу смедеревском — Шумадији — у коме је чисто српски елемент, и услед овога надао сам се да ћу наћи у школама окр. смедеревског далеко бољи успех из српског језика но прошле године у округу црногорском. Па како сам се јако преварио у овом своме мишљењу. Јер успех из српског језика у окр. смедеревском ако није гори ништа није ни бољи од онога у окр. црногорском. И ако сам истраживао узроке овој појави, то опет нисам могао да их тачно пронађем. Пало ми је у очи да чак и бољи наставници, нарочито они који служе дуже у школама смедер. округа, натерани су, које околином а које и неким сопственим нехатом, да мало пазе на правилни говор. А највише било ми је криво што сам приметио, да ретко који учитељ исправља језичне погрешке у својих ђака, већ се оне махом ћутке прелазе. При оцењивању оваквих наставника ја сам све ово имао јако пред очима. Само у неколико школа *читање* је читко и јасно, иначе скоро свуда накарадно. Мало је школа било у којима се пазило на ваљан гласоудар. Наилазио сам на много места, где се ири читању последњи слогови не могу никако да чују. Сви наставници, „обичне спреме“ давали су обично — и у млађим и у старијим разредима — деци да читају само извесне чланке из читанака и ове су чланке деца толико пута читала да их напоследку и на памет знају. И према овоме није никакво чудо ако Вам један ђак, таквог једног наставника, показује прстом у књизи једно а чита сасвим нешто девето. И једном таквом ђаку довољно је учитељ да каже „читај то и то“, а он — ђак — одмах окрене да брбља у место да чита, и то тако немилостиво затутњи и задарма да нико, ама баш ништа, не може да зна шта се чита. Каква беда и невоља гони оваке наставнике да на овај начин уче децу читању, то ће они сами — и нико више други — знати, осим ако јадници не мисле да на испиту покажу како њини ђаци умеју тако брзо да читају, да их чак ни надзорник не може да схвати и погрешке им исправи. У напред поменутом прилогу (II) види се, код којих сам наставника наишао на оваква читања; и том

приликом нисам ништа претеривао, а и сада нећу ни мало претеривати ако кажем, да су ђаци таквих наставника у тој мери брзо читали, да би човек напоследку — кад не би био у школи но у пољу — помислио да какве животиње дрече а не да разумни створови говоре. И ова брзања при читању јако сам имао у виду приликом давања оцено. Ово брзо читање и узрок је да се језичне погрешке у деце нису могле да исправљају у своје време. Пословице тумачене су само у 5—6 школа, а загонетке су одгонетане само у 2—3 школе.

Да услед брзога читања деца нису умела ни да *причају*, по себи је јасно. Причало се лепо само у оним школама у којима се читало добро. А онде где се брзо и механички читаше, причало се тако тачно од речи до речи по књизи, да се није смело да изостави ни једно „и“. А каква је опет корист од оваквог читања да се лако разумети. У школама, у којима је лепо причано, изводиле су се из оних прича и лепе моралне поуке. Мислим да је умесно да на овоме месту приметим како се доста оскудева у добрим читанкама. Читанке за I и II разред још и добре су, јер у њима има доста лепих причица, песмица. Читанка за IV разред не ваља, по моме нахођењу, ништа. Њу треба из школе сасвим избацили, пошто не садржи, тако рећи, ни један чланак који би се могао лепо и да прича, а отуда је долазило и то да су ми деца из I и II разреда боље причала, но она из IV раз. У нове читанке, које на сваки начин треба што пре да уђу у школе на место досадањих, ваља унети што више лепих и подесних прича а оне за III и IV разред покрај оваквих прича, још већином и оно што се из осталих наставних предмета предаје у тим разредима. Све читанке треба да се *штампају без погрешака*, а она за I разред и *крупнијим словима* (мој извештај у 17 свесци Просветног Гласника за 1882 годину). Пошто се новим програмом захтева читање чланака писаних старим српским правописом а пошто нема књиге с таквим чланцима, то свакојако треба да у нову читанку за III разред уђе и неколико чланака писаних старим српским правописом.

Грамматика је скоро свуда добро обрађивана, па према томе у њој постигнуто је и

повољан успех. Само онде граматика не беше добро обрађена где ју и сами наставници слабо познаваше, где н. пр. учитељ одобраваше ђаку да је „како“ предлог, „разум“ глагол, „дивљака“ придев, „само“ особна именица средњег рода, „је“ свеза и т. д. И овога пута приметно сам, како деца врло тешко распознају придев од прилога. Свакојако је за осуду што и данас има учитеља који, покрај онако детаљисаног програма за српски језик, прелазе програме у прва три нижа разреда; те се тиме — по себи се разуме — само смета бољем успеху из овога предмета.

Нови прописи учинили су за кратко време повољан напредак, пошто се данас скоро свуда доста једнолико и лепо *пише*. И у којој се школи по њима није писало редовно преко целе године одмах се може да позна, чим се погледа ма један пропис такве школе. И покрај овако добрих страна нових прописа још се налази по неки учитељ који греша дозвољавајући својим ђацима да пишу сасвим друге ствари а не оне што су у пропису. Најлепше ђачке рукописе нашао сам у школама: *врбовачкој* и *баничинској* (II, III и IV раз.). Многи учитељи давали су деци — с малим изузетком — добре и јасне реченице а и сами ђаци таквих учитеља писали су ваљане реченице. У осталом било је — али мало — и таквих школа у којима ни учитељ а ни ђаци му не знадоше ни једну ваљану реченицу да искажу. И на правилан положај ђака насипрам табле називали су сви бољи а и неки слабији наставници.

Декламовано је свуда по програму, само што су у неким школама деца декламовала испод сваке критике. Уживао сам у декламацијама ђака михаиловачких, азањских (II раз. и смедеревских V раз. мушке и IV раз. женске школе). У II разреду азањске школе декламовала је скоро половина ђака, и то сви на моје потпуно задовољство. Учитељица заслужује сваку хвалу, што је умела да избере онако лепе и подесне декламације, јер човек просто не уме да каже која је од које била боља и лепша.

3. *Словенски Језик*. — У III разреду читало се је у мало школа добро, док у IV раз. скоро свуда, читање било је задовољавајуће. У IV раз. тумачене су већином само поједине речи, и то на више места накара-

дно. Слабији наставници обрађају већу пажњу овоме предмету и бољи су успех у њему показали но они бољи. Садашња ручна књига не ваља ништа, те ју с тога треба из школе избацити и заменити је с којом подеснијом књигом. Требало би нову ручну књигу штампати с крупнијим словима, без титала и без онако грубих погрешака, којима изобилује садашња словенска читанка.

4. *Рачун*. — И ако није најјејачије, то је ипак овај предмет боље обрађиван и обрађен и далеко већи успех постигнут у њему но у српском језику. Маса наставника дала је добре — махом из обичаја живота — задатке, а мало њих мучило је децу глупим рачунањем с неименованим бројевима. Само у неколико школа није се рачунало усмено, иначе свуда давани су и решавани покрај писмених и добри усмени задаци. Штета је по темељно рачунање, што учитељи онако јако избегавају и врло мало пажње поклањају комбинованом рачунању. Само у неколико школа давани су и комбиновани задаци, те разуме се да у тим школама и најбољи успех беше постигнут из рачуна. Једноликости у предавањима овога предмета слабо ће се наћи; пошто се у једној школи обрађала већа пажња усменом а у другој више писменом рачунању, негде рачунало се више са именованим а негде опет више с неименованим бројевима, итд. У *мало школа имала мерила*. Деца су упознавана највише с мерама течности и тежине док о пољским мерама није тако рећи, било ни спомена. О дељивости бројева у мало школа говорено је. Исто је то случај с десетним и простим разломцима. Што се је мало и слабо рачунало с разломцима узрок је и то, што има много наставника који просто не умеју да дефинишу ни појам о разломљеним бројевима, а камо ли с њима и да рачунају. Просто правило тројно показивао је деци сваки наставник на свој начин; а тако је исто рађено и с простим интересним рачуном. У петом разреду рачун је ваљано обрађен, само што због кратког времена, није цео програм свршен. На више места приметно сам да деца нису добро упозната с јединицама, десетицама, стотинама, итд.

И ако је у програму за овај предмет и сувише јасно казато, шта све има да се у

појединим разредима обради, то опет има доста учитеља — а то су махом они „обичне спреме“ — који су вољни да предају рачун прелазећи преко програма. Разуме се по себи, да се овим обилажењем јасних програма учинило, те је успех из овога предмета код таквих наставника био недовољан. И уз рачун много се брза код многих наставника, што је опет могло да утиче на успех само недовољно. И са овим предметом у опште требало би да иде боље, тим пре што учитељи већ имају подесну ручну књигу. Највише се је удаљавао од програма учитељ II разреда школе кус . . . , чији су ђаци рачунали и с бројевима преко 5000. — Како има наставника који, у току читаве године дана, нису могли или нису хтели да схвате и разумеју нови програм из рачуна, нека послужи за доказ овај случај. У II раз. једне школе захтевам да наставник да један задатак с разноименим бројевима; по он није могао да ми испуни жељу, пошто је с разноименим бројевима мало рачунао, а по свршеном испиту томе учитељу истиче се за адвоката један старији његов колега — учитељ IV раз. — примећујући ми учтиво: „да се у II разреду не ради с разноименим бројевима!“

Напоследку напомињем, да сам с ђачким одговорима из овога предмета и с наставничким питањима био *потпуно задовољен* у школама: михайловачкој, селевачкој (III и IV раз. основне и I раз. продужне школе), азањској (II и IV раз.), паланачкој (III и IV раз. мушке и I и II раз. женске школе), и смедеревској (V разред мушке и I и III разред женске школе).

5. *Геометријски Облици.* — Наставник V разреда мушке смедеревске школе, покрај тога што није имао свију потребних справа, обрадио је овај предмет ваљано и за пола године — јер је тај разред отворен у Фебруару ове године — савладао је скоро цео програм.

6. *Земљопис.* — И поред свега напрезања великог броја наставника да се овај предмет обради како ваља и сав наставни материјал савлада, ретко да је коме од њих испало то за руком. У II разреду већином су изостављани одељци: V VII XII прва три реда одељка VIII и цртање улица, путова и околине, а све се је највише врзло око школ-

ске зграде, села и среза, па и то траљаво и невешто. Побројане одељке изостављали су махом они учитељи који их и сами, или мало или ни мало, не знају. — У III разреду наставни материјал релативно највише је савлађиван и најбољи се успех постигао, чему је опет много допринело оно изучавање занимљивих бијографија наших славних људи из новијег нашег доба. Три — четири наставника у III разреду вешто су улетали и поједине одломке оне лепе Вишњићеве песме: „Кад се шћаше по земљи Србији.“ — У IV разреду земљопис најгоре је обрађиван а и успех му је такав. Најбоље се је знала Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка и Црна Гора. Све остало предавано је површно а већином и невешто. Од овога чине изузетак неколико одличних учитеља, који су све обрадили и савладали као што треба. — Код наставника „обичне спреме,“ па и код неких бољих, тако јако деца брзају да услед тога и стижу врло често одговори налик на ове: „На Цетињу живи књаз Михаило.“ „Над поповима најстарији је капетан.“ „Турчин је био врућ мало,“ „Сунце је топло лети, што је ближе земљи,“ и т. д. Како су неки наставници били бездушни и гонили своје ђаке да бесмислено изучавају овај предмет, нека, између многих осталих, послужи за пример једно питање једнога учитеља и одговор једног његовог „одличног“ ђака на то питање. То је питање гласило овако: „Дед опиши собу,“ а ђак одма поче стрмоглавце да одговара: „леви и десни зид једнаки су а дужи су од остала два;“ међу тим ово није било у ствари, пошто сам за време испита променио био место столу, а тиме је дете, окренув се к мени, променило свој обичан — годишњи — положај према зидовима. И код тога истога учитеља који је — узгред буди речено — добијао четворке и петице, одговарају „врло добри“ и „одлични“ ђаци: да је наша држава смедеревска, да Србијом влада кмет, и т. д. Срећа је само што оваких учитеља има још мало.

Мило ми је што напоследку могу да споменем имена оних школа, у којима је земљопис предаван онако како се може само да пожели. Те школе јесу: михайловачка, селевачка (II III IV раз. основне и I год. продужне школе), азањска (II и IV раз.),

паданачка (II, III и IV раз. мушке и II раз. женске школе) и смедеревска (V раз. мушке и III раз. женске школе).

7. *Сриска Историја*. — Овај предмет предаван је — с малим изузетцима — као и земљопис; а на име: наставници, који су ваљано обрадили земљопис, обрадили су и овај предмет тако исто, док они који су слабо предавали земљопис слабо су предавали и историју. Приметио сам да оно време — старо време — до Немањина зна се најслабије а одатле да иде доста добро. Да се у много школа и историја прича брзо — и то лудо брзо — не треба ни сумњати; а услед тога брзања лете вам, на име одговора, хиљаду којекаких бесмислица које ме мрзи и да наводим.

8. *Историја Општа* предавана је ваљано, само што се није могло да савлада много материјала због кратког времена. Успех је из оних партија које су савладане задовољавајући.

9. *Познавање Природе*. — Овај се предмет ретко где предаје ваљано, а с тога се у њему и постиже недовољан успех. „Познавање природе“ предаје скоро сваки наставник по своме нахођењу. Има доста наставника који, може се поуздано рећи, или мало или и ни мало не познају овај предмет. Ови га предају — како који стигне. И услед свега овога често се и чују питања налик на ова: „Чиме је обрасао трбух изнутра,“ „Знаш ли матер јагњету,“ „Кад се једе грожђе,“ „Како се негује дете кад се роди,“ „Чиме се крвава брани од мува,“ „Е хајд замисли брах,“ итд. итд. А на оваква, и овима слична, питања добијају се и бесмислени ђачки одговори, а на име: „Трбух је обрасао изнутра длакама,“ „дете се негује купањем,“ „Курјак је длаке зечкасте,“ „Од олова се праве књиге,“ „На расту роде лешњици,“ „Свиња има још и рогове итд. итд. Ето тако се предаје „Познавање природе“ и толико се знања из ње износи. Не треба међу тим ни говорити, како се и у овом предмету без трага много брза. Ово је жалосна али и сасвим верна илустрација, која јасно казује, на коме се степену налази знање „Познавања природе“ и код неких наставника и код њених ученика. А што је још жалосније, то је да наведена питања и одговори нису ретки. — Сам пред-

мет предаје се, као што и напред поменух, разноврсно и свакојако а највише никако. Тако учитељи „обичне спреме“ траже обично да им се поброје само користи од неке животиње, биљке или минерала, прећуткујући све остало; а само бољи наставници предају о свему као што ваља. Учители „обичне спреме“ махом склањају „Шрајберове слике“ у ормане — да се не би попрашиле. — Само у азањској школи видео сам једну малу збирчицу минерала, а иначе нигде више ништа ни од биља ни од минерала. У *Физици* и *Хемији* постигнут је повољан успех, кад се узме само на ум да наставник није имао никаквих помоћних средстава при руди за предавање ова два предмета.

И за све време, од кад идем по послу надзорника школског, наилазио сам на недовољан успех из „Познавања природе.“ Да се постигне, колико толико, повољнији резултат у овоме предмету, преко је нужно да се што пре израде за учитеље ваљане ручне књиге; а докле год овако траје, онда је боље да се овај предмет и не предаје, како се не би узалуд трошило време. — И овај предмет најбоље су обрадили сви они наставници, за које сам напред поменуо да су ваљано обрадили земљопис и рачун.

10. *Пољска Привреда*. — Овај предмет предаван је ваљано, али због кратког времена није се могао сав настав. материјал да савлада.

11. *Певање*. — *Певање црквено* предавано је по програму само у неколико школа, и у њима је успех из певања био повољан. У школама, у којима је један наставник радио са више од два разреда, ретко да је где предавано певање за себе и ђацима из нижих разреда, већ су ови обично самоуци у тој науци од својих старијих другова. Само у школама које су далеко од цркве, као и у онима у којима су радиле учитељице, није црквено певање дало повољан успех, иначе се је певало скоро свуда добро али не и довољно правилно. — *Световно певање* опет врло ретко предавано је по програму. Многи учитељи измињавали су се тиме што и сами не знају арије свију песама које су унесене у програм, а неки опет што немају никакав глас за певање. У више школа певала су деца световне песме с таквим пренемањем,

да човек мора да помисли како можда та деца нису јела ништа по 2 и 3 дана. На више места долазио сам до убеђења, да се деца обуче певању оно неколико песама тек пред испит. — У ни једној школи о нотама није било ни помена.

12. *Лепо писање.* — Само интерпункциони знаци нису писани у свима школама. За остало ваља видети „Српски језик“ под тачком 2. овога мога извештаја.

13. *Цртање.* — Скоро у свима школама — са изузетком само 2—3 школе — наилазио сам на ђачке цртеже, који су израђени како где. Ученици цртали су по неколико фигура у неким свескама које су набављене из једне смедеревске књижаре. Они наставници који не знађаху за ове „цртанке“ обучавали су децу цртању на табли. И ђаци таквих наставника цртали су обично сваку накараду само не оно што је програмом прописано. Било је школа у којима су ђачки цртежи чисти и доста правилни, али ђак такве школе не знађаше да на табли нацрта водоравну, управну и косу линију, угао, итд. — Како се у неким школама предаје овај предмет накарадно, ја наводим куриозума ради овај случај, који мање — више може да се однесе и на већи број школа. У једној су школи две табле. Ја прозовем 4 ђака да цртају. Двојица од њих, по својој навици, одоше одма на једну а друга двојица на другу таблу. И кад прозвани ђаци заузеше своје позиције, онда учитељ одмах даде првome да нацрта слона, другом вола, трећем мачку а четвртом једно дрво. И сва 4 ова ђака, приступив сваки своме послу, нацртали су на оне две табле такве накараде, да сам морао слатко да се насмејем. — Успех је из овог предмета у опште испод сваке критике, што мора и да буде кад га предају људи који једва да по имену познају цртање. И ово ће све дотле овако да траје, док се учитељима не буде дало у руке какво ваљано упуство за предавање цртања, а деца подесне цртанке.

14. *Гимнастика.* — Ни у једној школи није гимнастика предавана по програму, пошто и нема справа, за гимнастику прописаних. Па и у оне 3—4 школе, у којима беше неких справа, није се на овима радило, јер тек што нису пале. И овај предмет, као и остале вештине, многи наставници сматрају

као неко пасторче, пошто се деца покаже оно неколико фигура обично пред испит. И за то ћете свуда наићи на овакве команде: разброј се, избацивање руке горе, доле и напред, махање рукама и ногама, чучање и нешто мало накарадног марширања. За све остало добија се изговор: „није се господине могло више да стигне.“

15. *Женски рад* предаван је добро. Радови су били чисти и лепо у свима разредама и паланачке и смедеревске школе.

Тако и толико предавани су поједини наставни предмети у основним школама округа смедеревског и вароши Смедерева. —

За овим одмах требало би да кажем: како су предавати поједини наставни предмети и у продужним школама које сам ове године прегледао, но како тиме не бих имао ништа ново да кажем, до у главном само да поновим оно што сам до сад већ казао — јер су исти наставници радили и у основним и у продужним школама — то ћу о овоме прегледати, па рећи коју о *продужним школама у опште*. Ја прелазим одмах на ствар.

Чл. 4. закона о основним школама од 31. Децембра 1882 год. наређује се ово: „Поред сваке ниже основне школе, где се не би могла установити и виша основна школа, мора бити продужна школа, коју ће по прописима овога закона бити дужни походити сви они који би нижу основну школу свршили а не би у основној вишој или у каквој другој школи учење продужили;“ а тачком 4. расписа од 20. Августа прошле год. ПБр. 7488 налаже се накнадно следеће: „Продужна се школа отвара у сваком месту где има најмање 10 ученика који су свршили IV разред основне школе, а нису наставили учење у којој средњој школи.“ Законодавац пишући поменути члан закона имао је добру намеру, јер је као и што сам у томе члану наставља, желео да се знање стечено у нижој основној школи утврди и по могућству прошири у продужној школи. Али у пракци показало се јасно, да се с продужном школом није готово ништа постигло а са многобројних препрека које су јој на путу. Ја све ово говорим из искуства које сам стекао, прегледајући прошле и ове године те и одужне школе. Како се у продужној школи до слабих резултата долази, ја примера и чуда ради наводим ово: уче-

ници II године у једној продужној школи читали су и писали горе по ђаци II разреда ондашње основне школе, и ако је међу њима било и таквих који су свршили IV разред основне школе с врло добрим успехом. А како је са Српским Језиком у поменутој продужној школи, тако је у главном и са осталим предметима и у овој и у осталим продужним школама.

Па шта је узрок да се овакви неповољни резултати добијају у продужним школама? Главније узроке, главније недаће, које сметају напредовању продужних школа излажем у ово неколико тачака:

1. Велики број наставних предмета;
2. Нагомилани наставни материјал у појединим наставним предметима;
3. Мали број часова који је одређен годишње за предавања у продужној школи, пошто је само у једној школи држано ове године 35 а у свима осталим испод 30 часова;
4. Врло неуредно похођење школе од стране ђака;
5. Што је једном наставнику просто немогућно да, покрај рада у својој школи са 3 или 4 разреда и са преко 50, 60 и 70 ђака, ради са успехом још и у продужној школи;
6. Што ову школу походе већином момци и девојке од 15, 16 и више година, који се као ђаци жене и удају (у селевачкој продужној школи имао сам на испиту једног ђака који се прошле зиме оженио); и на послетку
7. Што ђаци продужних школа — и по селима и по варошима — за свих шест дана, тако рећи, и не виде књигу, а седми дан долазе у школу, разуме се, ни са каквим знањем и никаквом пажњом која је свакоме ђаку веома потребна.

Ето то су разлози са којих наша продужна школа не напредује, и који ме натерују да, мало ниже, предложим господину министру две измене о продужним школама, од којих би требало једну или другу или и обе — како се где потреба укаже — усвојити. Те две измене у главном су овакве:

1. Где год не може да се отвори виша основна школа тамо не треба отварати ни продужну школу — па ма да имају сви услови за исту, — већ се треба старати да се спреми све што је нужно па да се отвори виша

основна школа; или, ако се ово не би могло да усвоји.

2. а) Поред сваке ниже основне школе, где се не би могла установити и виша основна школа, мора бити продужна школа;

б) У продужној школи учиће се *само Српски Језик и Рачун*;

в) Ову школу походиће сви они ђаци који су свршили нижу основну школу, а нису продужили учење у којој школи на страни; и

г) Продужна школа отвара се у једноме месту чим има *пет* ученика који одговарају услову изложеном у претходећој тачци (в).

Ово су у главном моји назови у погледу продужних школа. —

О *стручној и научној спреми наставника основних школа* строго узев тешко је говорити, пошто их има са свакојаким способностима и спремама: али ипак може се рећи ово: има наставника који темељно владају сваким предметом, а има их — велика већина — који нагињу више овоме или ономе предмету а да се не клони за штету осталим предметима, док на послетку има и таквих који су слабо, или и никако, употребљиви. Но благодарећи својској и истинској бризи и заузимљивости за школу нашој највишој школској власти, може се рећи да данас има још мало неспремних и лењих наставника. Све наставнике, чије сам овогодишње радове и трудове прегледао и оценио, делим на четири групе. *Наставници прве групе* — на броју 19. — и способни су и вредни. Они врше свој посао разборито, искрено и поштено. Код њих ћете застаћи све у својој реду у сваком погледу. Они могу да служе као узор наставника наших данашњих основних школа. Они су, да се краће изразим, прави наставници. Бодрим оком прате сваку новину која се тиче школе и својски је прихваћају. У овој су групи већином старији питомци наше учитељске школе, док има међу њима и таквих који су свршили или богословију, или вишу женску школу или и 5—6 разреда гимназије. *Наставници друге групе* — на броју 16 — немају најтемељнију спрему али су вредни. Они својом вредношћу у стању су да доста повољно савлађују све предмете. Они питају увек спремије своје другове за све оно што им је нејасно и што управо не знају, па ма да међу њима има

и таквих који броје на 50 и више година своје старости а преко 20 и више година учитељске службе. *Наставници треће групе* — на броју 4 — способни су а лењи. Срећа је те их нема много. Но и покрај све лењости они су у стању да постигну повољне успехе. Штета је само што своју способност на зло употребљују одајући се лењости, која шкоди њима самима највише а по овоме и оној деци која су им поверена. *Наставници четврте групе* — 4 на броју — и неспособни су и лењи. Њих се слабо тиче школа и њен напредак. Било успеха или га не било, њима је сасвим све једно. За њих не пријања ништа што је ново, а корисно, по школу. Они „животаре“ у школи од данас до сутра, и мисле да су савесно своју дужност испунили: кад иду у школу „редовно“ и у овој „редовно“ не раде ништа а о испиту покажу никакав успех. И кад овакав један наставник добије „тројку“ он се мршти али опет је *како-тако* задовољан, но ако би му „неправедни“ надзорник подарио случајно „двојку“, онда би се чуле овакве дерљаве. „Ја сам вредан“, „из школе нисам избијао“, „То је само из пизме“ итд. А што у оваким приликама највише криви надзорника јесте то, да се оваким учитељима често истиче за адвоката школски одбор, тврдећи да су сви наводи њиховог „вредног“ г. учитеља истинити.

Кад се узме у обзир све што до сад рекох о наставницима, онда излази резултат да је се наша основна школа готово већ ослободила оних лењих наставника и оних многобројних шпекуланата који су тако рећи до јуче, у њој радили и вршљали трње, убијајући у појму ону природну бистрину у свакога детета које им је предато у руке. Од данашњих наставника, нема више сумње, тражи се доста. Свеснији учитељи примили су то добро, па су и прегли да свима захтевима што боље одговоре. А и како се не би трудили кад сваки од њих у напред зна, да ће му надзорник о испиту да одседи у школи по неколико часова и да му од тога зависи материјална његова корист.

Међу данашњим наставницима ретко ће се који наћи да је и прави васпитач. Оваки наставници могу да се изброје на прсте, но опет за то мало где наћи ће се на необуздану и раскалашну дечурању. —

У наставницима основних школа, нарочито од кад је ступио у живот нови закон о основним школама, осећа се велика оскудица, као што нам је свима врло добро познато. А услед ове оскудице у наставницима многе су школе и позатваране — ове године у округу смедеревском било је 19 затворених школа, — а у многим — 19 на броју — опет школама ради по један наставник са сва четири разреда и са преко 50, 60 и више ђака. Ја мислим да би сваки од нас био вољан и да се оваквим наставницима помогне а и да школе опет много не изгубе. Али настаје сад питање: на који начин да се све ово изврши? Нека ми је дозвољено да на ово питање, ма и приближно а по моме нахођењу, дам одговор. Ево дакле како ја мислим да би се могло то да изврши. По закону о политичким општинама имају се ове у кратком времену да групишу. Како су пак данашње школске општине мале — јер има села у којима постоје школе а немају више од 150 и 200 пореских глава — те с тога нису у стању ни да подижу ваљане школске зграде ни да намирују уредно школске потребе, то ја мислим да би требало, где год би само било могућно, да се *групишу и школске општине*. Ово груписање могло би се, без великих тегоба, да изврши нарочито у оним окрузима у којима су села близу једно до другог а јаче су и насељена. У случају да се и школске општине групишу, имале би се подизати такве школске зграде у којима би било и станова за децу која би у њима и боравила и хранила се а која би ређе кући одлазила.

Користи које би се добиле груписањем школских општина ове су:

1. Добили би за кратко време ваљане школске зграде, јер су наше данашње зграде никакве а боље не могу још за дуго да се подигну јер много коштају, а овако мале школске општине — као што су данас — нису кадре да их направе;

2. Што би се оскудица у наставницима колико толико умалила:

3. Што би деца износила из таквих школа — нема сумње — далеко темељнија знања но до сада, јер би се дуже задржавала у школи а мање би чувала стоку;

4. Што би се на тај начин свака школа могла и лакше и много боље да снабде са свима школским потребама;

5. Свуда би могле одмах да се заводе и више основне школе, у којима би, поред способних, могли добро да раде и они које данас рачунамо у неспособније и неспремније наставнике. —

Ову скицу о груписању школских општина скромно достављам господину министру, а у жељи да она колико толико послужи као материјал, ако би се кад год хтело ово питање да претреса. —

У прилогу „Б“ који сам раније послао господину министру изложио сам радњу сваког школског одбора сваке школе коју сам прегледао, а на овоме месту рад сам да дам изрази *општем погледу на наше школске одборе*.

И поред свију јасних законских наређења и накнадно изданих јасних расписа, школски одбори, и дан даћи, нису од велике користи школи. За многе од њих може се рећи да више одмажу но што помажу школи, пошто сам *врло мало* одбора нашао, који су прописане им дужности вршили с вољом и савесно. Тако ћете на много места наћи оваке одборске неуредности: одбори сами исписују децу, изричу баснословне новчане казни или се не старају да их и наплате, седнице држе како им се кад свиди, не траже ђаке који или неуредно или и никако не долазе у школу, школске зграде не оправљају на време — ратарски и церовачки школски одбор нису до мога доласка оправили на учioniци прозоре који су полушани још о св. Сави услед пудања из прангија — у опште да одбори врше све своје послове или као од беде или по готову никако. Овако стоји са одборима по селима а са онима у вароши готово је још и горе, као што је господин министар већ и видео из поменутог прилога (Б). Но и овом приликом приметно сам ово; где год су полицијске власти често прегледале радове школског одбора и кажњавале небриге да су ту и ствари одмах окретане на боље, јер су све изречене новчане казни одмах и наплаћиване, ђаци су ишли у школу уредно итд. итд. А како опет упливише то што се изречене казни наплаћују и не наплаћују, најбоље ће се видети из ова 2—3 примера.

Један ђачки родитељ кажњен је с 4 динара, казна је одмах наплаћена и овај шиље уредно дете у школу. Један други родитељ кажњаван је поступно до 130 динара и док год ове изречене казни нису наплаћене дотле и његово дете није било у школи. Па не само да тај родитељ није своје дете довео у школу но је са одбором терао спрдњу говорећи: баш ови људи наумили да ми узму читавог вола што ђака не шиљем у школу“. Али чим је полицијска власт казнила лабавог председника овога одбора, одмах су изречене казни наплаћене од тога родитеља који је, кад је видео да у томе нема шале, одмах послао своје дете у школу и оно је сада најуреднији ђак. Напослетку један трећи родитељ кажњен је опет с преко 200 дин., казни нису наплаћене и његово дете не иде у школу. Од лабавости дакле одбора, односно његова председника или не заузимљивости његове зависи неуредно или уредно похођење школе од стране ђака. На моје питање, зашто се изречене казне не наплаћују, одговарало ми се обично овако: „на наплатићемо ласно“, или „нема од куда да се наплати, сад се баш порез купи“ итд.; а на питање: за што се не кажњавају неуредни родитељи и старатељи ђачки, одговорило се „на жао нам је да казинумо људе, јер су сиромашни“ итд. Изговори и сувише разложни!

Један председник одбора, коме сам ја припретио да ће одговарати за своје неуредности, говорио је по моме одласку „ама хоће ли он само да тужи капетану, не бојим га се онда ја ни мало“. Ово још боље илуструје оно горње моје тврђење: да лабавост школског одбора наступа услед лабавости полицијске власти, и обратно: да су школски одбори тачнији чим их полиција млого више контролише.

Има по неки одбор чији су чланови заузимљиви и вољни да помогну школи, али не могу ништа да ураде од свога председника, који хоће просто да тера над сваким своју вољу па и над школским одбором а нарочито над учитељем. Е сад шта могу у оваким приликама да ураде и најбољи учитељи поред своје најбоље воље? Готово мало или ни мало, јер ако се учитељ само усуди да пружи прст на ову или ону неуредност председника одбора, одмах лете тужбе ка-

На овоме месту уместо је да напоменем, како и „формулару за статистику ђака основних школа“ треба ставити још једну рубрику за оне ученике који се због неспособности отпуштају из школе. —

И ако се чланом 23. закона о основним школама од 31. Децембра 1882 г. наређује, да свака школска општина има и своју школску касу, то сам ипак у врло мало школа нашао ову касу. Имена школских општина које имају, као и оних које немају, школску касу изложио сам у више пута, помешаном прилогу Б). Општине које нису још касу образовале изговарају се обично тиме, што политичка општина или нема или недовољно. —

Школске зграде много су веће, лепше и удобније у црнобечком по у смедеревском округу. Све школске зграде — изузимајући само две — три — у округу смедеревском или су сасвим мрачне, тесне, ниске и сувише трошне, или су опет мало веће али иначе неугодне. Најгоре су школске зграде у Паланци, Друговцу и Новом Агбеговцу, а најбоље су у Лозовику, Сараорцима и Осиповици. До добрих школских зграда може се брзо доћи само на начин који сам изложио, мало напред, говорећи о груписању школских општина. —

Школски намештај већином никакав је. Нове клупе видео сам само у 2—3 школе а иначе су свуда накараде од клупа, у главном онакве су као што сам их прошле године (в. мој извештај у првој свесци Прогласног Гласника од прошле године) описао. Ормани за књиге такође бедни су. Много школа има које имају само по једну столицу и по један сто, па и ово је искварено. На кратко школски намештај не ваља ништа а ретко га, као што већ рекох, и има свуда. Ову оскудицу треба час пре намирити, пошто све оне јако наносе штету и дечијем здрављу и школином напретку. —

Школски дневник, може се рећи, да у мало школа није вођен као што треба. Оно неколико наставника, код којих сам опазио неуредне дневнике, грешило је махом у овом: а) бедешке нису давали деци на крају свакога месеца, но пред мој долазак, које су по томе без вредности пошто се може да узме да су даване на намет; б) бедешке

су исписивали плајвазом а не мастилом, и в) нису били свели годишње резултате, правдајући се: како су мислили да то треба чинити на крају Јуна и ако је у чл. 2. „правила о превођењу ђака основних школа из млађих разреда у старији“ јасно казано, кад се и како се ово ради. Сви овакви наставници упућени су на уредније вођење школског дневника држећи се при томе свију прописаних упутстава.

Колико се је могло контролисао сам предузимање мера од стране наставника насипрам деце која су неуредно ишла у школу. Али и ако сам на неким местима у овоме погледу лако долазио до истине, нисам могао из неуредних школских архива, које су још на много места помешане са општинским архивама, да свуда то тачно дознам.

У многим дневницима видео сам да учитељи оцењују у III разреду свакога ђака из „Земљописа“ засебно а из „Српске Историје“ такође засебно. Ово исто вреди и за „Јестаственицу“ у III и IV разреду, у којима је сваки ђак одвојено оцењен из „Познавања Човека“ а одвојено опет из „Јестаственице“. Расписом једним треба обавестити учитеље: да је у III разреду Земљопис са Историјом један предмет. Слично овоме ваља их упутити и за оцено из Познавања природе.

Скоро свуда записивани су ђаци у уписници на време и ове су чисте и већином уредно вођене. Поред учитеља треба да потписује уписници и цео одбор. И ако је наређено да се имена ђака записују азбучним редом, то сам опет нашао неколико уписница у којима су имена ученика бележена преко реда. У неколико школа видео сам још оне најстарије уписнице. Добро би било кад би се рубрике у уписници узеле онаке исте као што су и у школском дневнику, па сви резултати из дневника да се заводе и у уписнице. Ова би уписница личила од прилике на ону што је сада на употреби по гимназијама. Скоро свуда видео сам списак нових ђака потписан одбором школским и већином су били уредни.

Списак књига и списак школског намештаја и училиа махом су уредни и у добром стању. Из њих сам видео да је ретко која школа ма чим привољена у школској 1884-5. години.

Списак кажњиваних ученика водили су сви наставници, са изузетком једнога чије сам име у прилогу Г) прибележио. Ови пак што су овај списак водили махом су то радили као од беде; јер на много места видећете да су по 3, 4, 5 ђака кажњени, док је у ствари можда ретко који ученик остао некажњен у току године. У осталом све оно што сам прошле године (види „Просветни Гласник“ од прошле године) о овоме списку казао важи без икаквих измена и сада.

У многим школама било је ђака, који су заслуживали награде, више но што је тим школама било послато *књига за поклањање*. А опет неки школски одбори су набавили неке књиге за поклањање одличним ученицима. Ове књиге нисам поклањао деци, јер није било г. министровог одобрења. То је исто био случај и с 30 књига које је за одличне ђаке сараорачких школа поклатио Васа Стојковић трговац. Добро би дакле било да се једним расписом на ново обавесте сви школски одбори како треба у оваким случајима да раде, те да не би и они а и поједини добротвори школе узалуд новце трошили.

На овоме месту имам да напоменем, како би за време требало престати с поклањањем „Радована“, пошто има ђака који су добили по 2 и 3 такве књиге узастопце. Ја мислим да би добро било кад би се у току 2 и 3 године „Радован“ заменио другом којом књигом, па по истеку овога времена могао би се опет „Радован“ да поклања, ако га т. ј. има још много у државној штампарији. Дешава се опет да се у неким школама не поклањају све послате књиге због оскудице одличних ђака, с тога би требало овластити школског надзорника да такве књиге може понети собом и испоклањати одличној деци у оним школама у којима их је више за награђивање но што је књига послато. Некако је доста незгодно било што ове године нису никакве књиге биле послане за поклањање и ђацима продужних школа.

Ове године морао сам често да одступам од *распореда прегледања школа* који сам предао начелству смедеревском. Овоме су узроци: а) велики број ђака у појединим школама, и б) што сам из распореда био оставио продужне школе за које нисам знао

да постоје. Мењање поменутог распореда училило је да је по неки школски одбор морао да дангуби по читав дан а по неки и два дана. Да не би било ово и у будуће и да би школски надзорник могао да начини тачан распоред од кога не би имао потребе да одступа, нужно је: а) да сваки учитељ почетком месеца Маја извести дотичну полицијску власт бар приближно о броју ђака које ће имати на испиту, и б) да се у Шематизму штампају и сва она места у којима постоје продужне школе. А како се даље дешава, да неке школе не раде у време испита, било због заразе било због тога што у току године остану без учитеља, то би такође било добро кад би господин министар наредио окружном начелству, да оно извести надзорника школског благовремено о броју свију школа које у његовом округу раде у време ревизије, те да се не би узалуд стављале у распоред и оне школе које у помешно време не раде са ма кога узрока.

У округу смедеревском нисам ове године оценио 12 наставника, што су им школе биле позатваране услед зараза и редња и дангубиле су због тога скоро целе године, а у истоме округу било је опет 9—10 затворених школа услед тога што нису имале наставнике. У оваким приликама могло је се у неколико помоћи и наставницима чије су школе биле затворене и школама које су биле без наставника, а на име они наставници, чије су школе биле затворене услед редња и зараза, могли су бити послани у школе које су без наставника биле, и то, разуме се, за време. Ово би се, разуме се, могло да оствари, кад зараза у неком месту траје дуже и кад су тим местима близу оне школе које су без наставника, као што је то и био случај у округу смедеревском. И ако би ово било крпарење, то мислим да је опет боље овако и околико него никако и ништа.

Осим онога што сам напред негде казао о читанкама за Српски и Словенски Језик, ја напомињем овде још и то како је крајње време да се спреме једном подесне *ручне књиге* како за учитеље тако и за децу. Првом разреду дао бих само читанчицу и буквар.

Учила су махом набављена у свима школама. Ретко која школа да нема по 1, 2 а

највише 3 учила. За предавање Јестаственице треба наредити школским одборима да набаве збирку оних минерала што су обухваћени програмом, а учитељима опет да набаве све оне биљке које треба да се изучавају. За Физику, Хемију и геометријске облике нема никаквих учила, те је с тога од преке потребе да се она одмах набаве. За Земљопис у продужној и вишој основној школи ваља набавити карте свих пет делова света.

Књижнице свију школа у јадном су стању. О њима немам ништа ново да кажем, до само оно што сам већ казао у мојим извештајима прошлих година.

Члан 4. „Правила о превозињу ученика основних школа из млађих разреда у старије“ чини ми се да је неподесно написан. А неподесан је са ових разлога: а) што дозвољава да ученик прелази у старији разред са slabим оценама из два научна предмета; б) што узимље у обзир и оцене из вештина;

в) што оставља ђака у истоме разреду, чим би овај имао слабу оцелу, било само из Српског Језика, било само из Рачуна, па ма да тај ученик буде одлично оцењен из свију осталих научних предмета, и г) што не да ученику право да поправи слабе оцелене, понављајући испите из предмета у којима је слабо оцењен. Према свему овоме моје би мњење било, да се поменути члан са свим избрише и други на његово место тако напише, како би се превозиње ученика основних школа, из млађег разреда у старији, бар приближно довело у склад с превозињем из разреда у разред гимназијских ученика.

5. Августа 1885. године,
у Пожаревцу.

Мих. Ђанић

професор,
овогодишњи надзорник основних
школа у округу смедеревском.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. ГРУБЕ-У)

(Наставак)

7. Фердинанд Магелан

Док су се у Америци догађала велика дела дотле је један способан морепловац извршио велика дела на други начин. Пловидба у Индију, која је дотле узалуд тражена, срећно је извршена. То је извршио Португалац *Магелан*, који је после храбрих радова у Источној Индији из огорчења за претрпљене неправде напустио службу код свога краља и преселио у Шпанију. Овде се он обвеза краљу Карлу, да му преко Америке нађе пут у Источну Индију. Он доби флоту од пет лађа, са којом је 10. Августа 1519. из Севиле отпловио.

Са собом је имао 234 човека, над којима је имао изрично право осуђивања на смрт, јер се он добро сећао жалосног положаја Колумбовог и Раминог, који су више од

непокорности својих људи, него од бура и таласа морали претрпети. Од Канарских острова окрете Магелан одмах јужно и испитиваше и упознаваше сваки заливчић на обалама јужне Америке. Дванаестог Јануара (1520) стиже на ушће *Ла-Плате*. Од сад је имао да се бори са суровом зимом и великим сметњама. Кад је стигао 48 степени јужне ширине био је принуђен, да се склони у пристаниште св. Јулијана и ту да проведе зиму, која с оне стране линије пада у наше летње месеце.

Овде су путници упознали први пут људе, који су били необично велики. Људи су били високи седам и више стопа и с тога су изгледали Шпанцима као цинови. Лица су им била црвене боје, око очију су имали жуте црте, а на бради две срца-

сте пете. Они су били одевени оделом од ~~коже~~ и вешто су употребљавали стреле и лукове. Магелан је двојицу од њих ухватио, да ова чудовишта поведе са собом у Европу. Од ове двојице један је сваки дневно пуну корпу пексимита и једним душком пио је по половину ведре воде. Мишеве су јели непечене. Магелан назва овај дивовски народ „Патагонци.“

Али сад се догоди нешто чега се он одавно плашио. Они његови људи, који су код куће у Шпанији оставили жену и децу нису никако налазили да је паметно, да се и дању и ноћу, излажу свима могућим опасностима за љубав једнога скитача. Ако хоће да нађу само једну стазу у Америци нису били сигурни да неће изгинути. Тако се изроди једна страшна буна, они збацише вођу лађе и изабраше другога, који ће их водити натраг. Са великом мудрошћу и помоћу неколико својих верних људи, нападе Магелан коловође, похвата их и повеша. Једног свештеника и једног официра, који су људе такође бунили избаци из лађе и остави их у пустињи.

Магелан је одатле пловно даље на југ, и на послетку, близу ватрене земље, нађе обичан пут. Његова радост била је не-описана. Но ипак та радост загорчила му је због губитка једне лађе, коју је био изаслао да испита једно пристаниште и која га после није могла наћи. Још раније разбила му се једна лађа о стене морске. Двадесет дана крстарио је он по овом кривом и врло опасном путу, који и сад носи његово име. Напослетку 20. Новембра 1520 г. угледа он са радошћу *Јужно море* у свој његовој неизмерности. Врло повољно ветар гонио га је преко широког океана, а небо било тако непроменљиво и ведро,

да је Магелан решио, да овај океан назове *Мирно море*. Три месеца и двадесет дана путовале су лађе и нигде не видеше суве земље. Хране је нестало, воде беше са свим нестало, а сунце је пуштало одвесно своје зраке на главе морепловаца. Људи се почеше разбољевати. На послетку (6. Марта 1521 год.) стигоше на једну групу острова и са хиљадама суза радости поздравише земљу. Магелан назва острво *los Ladrones* (Лоповеска острва) јер су становници били крадљиви, и та група острва зове се тако још и данас. Веома чиста вода и врло велика плодност у вођу, као и чист ваздух брзо опорави све његове болесне људе. Нарочито је било лековито млеко из кокосових ораха. Одавде отплови Магелан даље на острва, која је назвао *Филипини* (Филипијска острва). Овде земетуше његови људи битку са дивљацима. Магелана погоди једна стрела тако, да је он на скоро по томе умр'о. (27. Априла 1521 г.).

Остатак његових људи продужи пут још на две заостале лађе и (8. Новембра) дођоше на острво *Борнео*. Одавде дођоше на острво *Тидор*, где нађоше Португалце, који се зачудише доласку Шпанаца, јер овамо на Истоку нису се надали да ће наћи Европљане. На скоро завадише се обе народности међу собом. Једна покварена лађа побеже што брже могаше на предгорје Добре Наде. Предгорје лако опловише и (7. Новембра 1522. године) стигоше на послетку у пристаниште севилско из кога су пре пет година отпловили. *Ово је био први пут око света*. Ето колико је мука и невоља стало, да се позна наша земна кутла. И ово знање о нашој земљи може сад дознати са мало труда свако дете.

ДРУГИ ДЕО

ЦРКВЕНА РЕФОРМАЦИЈА

1. ЈЕРЕТИЦИ И РЕФОРМАТОРИ ПРЕ ЛУТЕРА

1. Арнолд Бресција

После крсташких ратова појмови су били јаснији, а размишљање све живље. Од то доба ојачао је дух сумњања, пробања и испитивања, који је најпре устао против спољашњег угледа цркве, против власти духовништва и начина службе црквене, а по том и против унутрашњег реда и ондашње науке. Пре свега није се ништа знало о религиозним сектама у западним земљама, а од дванаестог и тринаестог века, јавили су се не само поједини мислиоци, него и читаве секте (партије) које су биле противне папској сили, и хтеле су да се Христова наука проповеда онако како је у Библији написана.

Први, који је највише волео правду и истину и који је са највећом жестином напао папство, био је *Арнолд*, родом из *Бресције* у Ломбардији. Он је рођен у почетку дванаестог века. Као младић, пун снаге за све што је велико, он је био у Паризу ученик великог научника Абелара. Код њега је се напојио великим идејама. У колико беше све издано у цркви њеној и науци, у толико се он одушевљењу борио против ње, те да правој истини прокрчи пут.

Арнолд је тврдио: да духовништву не доликује ни сила ни богатство, јер то обоје припада светским кнежевима. Само тада постаће и они и црква бољи, ако сва светска добра уступе држави, а они само да се брину о спасењу душа и да се задовоље добровољним поклонима. Његове ватрене беседе учинише те га народ заводи, али он изазва против себе мржњу духовништва. Оно објави његову науку за јеретичтво, а епископ из Бресције оптужи га код папе у Риму, који га протера из Италије (1139).

Он оде у Француску, али ни овде није могао дуго остати. По што је он бранио

свога пређашњег учитеља Абелара од његових непријатеља, то они омрзоше на њега. Још кад га *Бернхард Клервоа* оптужи, онда папа заповеди да га ухвате и затворе у један манастир. Али он се од овога затвора избави бегством и побеже у Цирих, као слободну варош. Епископ из Костница, у чију је епископију спадао Цирих трпео га је, а и сам папски посланик, који је био пријатељ Абеларов, поклањаше му своју пажњу. Арнолд продужи сад у Цириху да проповеда о покварености духовенства.

На скоро по томе побунише се Римљани против папске власти и покушавали су да на ново поврате прастари устав (уређење) ове вароши. Они су заузели Капитол, изабрали један сенат и једнога племића поставили на управу. Арнолд похита у Рим и овде је јавно нападао на власт папину. Шта више он покрену Римљане да моле Немачког краља Конрада III да премести столицу свога царства у Рим. До душе Конрад се није обзирао на те молбе, али тројица папа нису могла повратити мир и протерати Арнолда. Он оста у Риму заштићен од великаша а љубљен од народа. Тек папи Адријану IV испало је за руком, да непријатеље папства протера, и да поврати своју власт у Риму. Кад је један кардинал јавно на улици нападнут и смртно рањен био, забрани Адријан божју службу свуда у Риму. Звона нису више звонила, служба није служена, исповест није вршена. Народ је због тога био врло јако забринут, — јер на Рим није никад дотле била бачена анатема —, и намора сенаторе да се са папом измире. Тада је Арнолд морао из Рима бежати. Баш кад је он бегао испале за руком једном папском посланику да га ухвати. Али гроф од Кампаније ослободи га и одведе у један свој замак. Одмах по том дође немачки

цару Италију. Он примора графа да Арнолда преда папи. Чим је папа добио омрзнутога јеретика у своје руке, заповеди те га обесише (1155), а по том спали његово мртво тело и пепео баци у реку Тибар.

2. Петар Валдус и Валдесци¹

Валдесци носе своје име од њиховог основаоца Петра Валдес. Прича се, да је у Лиону у дванаестом веку живео један трговац, по имену Петар Валдус, који је неколико књига, и поименце еванђеље превео на француски језик. Читање ових списа уверило га је, да у римској цркви није као што треба и он се реши, да живи и да учи као и апостоли. Он продаде своје имање и добивени новац подели међу сиромасима и казивао је јавно све што је о науци Христовој и апостолекој знао. Многи људи и жене, нарочито из нижих сталежа искупљали су се око њега. Ове је он шиљао да шире еванђеље и да народ опомомињу на чистији живот. Архиепископ лионски забрани му као мирјанину да проповеда и да објашњава Свето Писмо. Али он је по речима Св. писма веровао, да је сваки брат дужан другог да опомиње, од враћа и теши и противно се забрани са речима, да се мора Богу више покоравати него људима.

Врло брзо распростирала се нова наука у Јужној Француској. Одавде је прешла преко Алпа у Италију, а преко Пиринеја опет у Шпанију. Валдесци су били жудни науке, и док је грабљивост и раскалашност римскога свештенства постала врло саблажљива, дотле су се они препоручивали непрекорним владањем, и умереношћу. Али што се више ширила њихова наука, тим више су је гонили, а нарочито црква. Најпосле папа баци на њих анатему, но то беше узалуд. Године 1199 заповеди папа

¹ Још су се звали и Албигијци од вароши Албе у јужној Француској.

Иноћентије III епископу у Мецу, да забрани француски превод библијских књига, које су Валдесци ширили. Али кад све казне и преклињања не могоше помоћи, Иноћентије удеси један крсташки рат противу јеретика. Рат је био врло крвав, јер су на страни Валдесаца била два силна графа (тулуски и фејски). Године 1209 напале крсташка војска варош *Беџир*, спали 4000 људи и у једној цркви потуче 20000 душа. При овој општој сечи убијани су и јеретици и правоверни. „Потуците их све“, рекао је папи посланик „Бог ће своје изнаћи“. Каркансона се предала, но становници су се морали иселити оставивши све своје имање. Многи Валдесци побегли су у Чешку и Моравску.

5. Јован Хус и Јероним Прашки.

1.

Јован Хус родио се у градићу Хусинецу у Јужној Чешкој, а учио се на универзитету у Прагу. У истом месту постао је магистар вештина, по том јавни учитељ, а од 1402. проповедник у цркви Витлејема и исповедник краљице Софије, супруге краља Венцеслава. Његов друг био је *Јероним Прашки* (из Прага), чешки племић. Он је волео науку и био је на више универзитета. У Оксфорду је се упознао са науком Виклефовом, која је била противна папској власти. Кад се вратио у отаџбину постао је учитељ на универзитету у Прагу. На овој великој школи учили су многи странци, а нарочито Немци и њих је било много више него Чеха. Чесима су биле поглавице Хус и Јероним. Ова два човека израдише те краљ издаде наредбу, да Чеси имају право на три, а Немци само на један глас. Огорчени тиме, иселише се 5000 странаца, ђака и професора и основаше универзитет у Лајпцигу (1409).

Међу тим је Хус читао Виклефове књиге. Оне су му се тако допале, да их је он не само за читање препоручивао, него их је и преводио на чешки и ширио по народу.

Шта више и он сâм отпоче проповедати о неуредности и злоупотребама у цркви. Он је казивао, као и Арнолд Бресција, да би то било уместо, кад би се сувишни дохотци духовништва ограничили, да би требало да сви епископи и свештеници буду прави последници апостола, а тако исто и папа и кардинали. Даље је проповедао, да није папа, већ Христос, глава цркве и да се Христова вера мора из Библије учити.

Због овакога проповедања навлачио је Хус на се мржњу извесних људи. По наговору архијепскопа пражког власт је јавно спалила књиге Виклефове, а Хусу је забрањено да проповеда. Али кад он и даље поче да проповеда, онда га папа позва у Рим. Краљ Венцеслав и многи његови великаши узеше на се да не даду Хусу да лично иде у Рим. Но кад Хус отпоче да више противу отпуштања грехова, које је папа свима обећавао, који му притеку у помоћ у рату противу краља неапољског, онда Хус беше проклет, а варош Праг анатемисана све дотле, докле се Хус у њој налазио буде. Тада је он морао Праг оставити и побеже у место свога рођења Хусинец. Тамо је продужио да проповеда и да пише против папске власти, а против осуде папске позивао се на Христа као истинитог поглавару цркве. На скоро по том ојача опет његова странка у Прагу тако, да је већ у Августу 1414 могао опет доћи у Праг.

2.

Међу тим сазват је сабор у *Костницу* (Костанцу на Боденском језеру) и цар Сигмунд захтевао је, да ту дође и Хус и да одговара за своју науку. Црквени сабор био је позват да изврши промене и поправке у цркви, а Хус је знао да он није викао и борио се против Христове вере већ само противу злоупотреба у цркви. У Чешкој није више нико противу њега викао. Сам нови архијепископ у Прагу, писмено му је

посведочио, да није код њега приметио никакве заблуде у хришћанској науци. Тако се он реши, да иде на пут, по што му је цар Сигмунд обећао своју заштиту. Па ипак није могао у својој души сакрити слутње, које су га обузимале. У своме писму, које је при поласку из Чешке оставио, спомињао је многе и силне непријатеље своје, које ће у Костницу наћи. Од својих пријатеља тражио је да се моле Богу, да га оснажи, да се не огреши о своју савест или да по примеру Христовом може претрпети смрт.

Једанаестог Октобра крену се на пут са три најугледнија племића, које му је краљ Венцеслав за пратиоце дао. У Нирнбергу доби он царско заштитно писмо и 3. Новембра стиже у Костниц. Овде му обећа и папа Јован XXIII заштиту и скиде с њега проклетство. Све то није могло покренути Хуса да промени своја убеђења, већ он и у Костницу проповедаше своју науку. Тада наредише те Хус буде ухваћен. Кад се цар противио томе што га хватају и затварају, онда га сакупљени оци убедише да не треба одржати дату реч јеретику.

На скоро буде Хус из затвора доведен пред сабор. Оци објавише по ново да је његова наука јеретичка и захтеваху да се он ње одрекне. Али Хус остаде сталан и објави, да се само тада може одрећи своје науке, ако му светим писмом докажу да је у заблуди. По том у једној свечаној седници сабора у којој је био и цар Сигмунд, осуђен на смрт као јеретик, и то да се на ватри спали. Пред варошком капијом намештено је спалиште и осуђени је тамо одведен. Мирно и јуначки, у пратњи огромне гомиле света, приближавао се он губилишту. Знаци свештеничког достојанства били су му скинути. На главу су му метули капу на којој су били насликани ђаволи. Он се тада сећао на Спаситеља, коме су на поругу метули непријатељи трнов венац на главу. Епископи су говорили: „Твоју душу пре-

дајемо ђаволу“. Али Хус одговори на то, као мученик Стеван: „Ја вас препоручујем моме госпoду Исусу Христу“. А кад је видео једног сељака, који је донео једно бреме дрва, да га метне на спалиште, на коме ће безбожни јеретик сагорети, он се тада благо насмеја и рече: „О света глупости.“ Молећи се богу попе се он на гомилу дрва, док му пламен не угуши глас. Његов пенео бацили су у Рајну.

3.

Гoдину дана после његове смрти уморен је и његов верни друг Јероним Прашки са истом муком. Кад је чуо да ће Хуса погубити, он и непозват похита у Костниц, да брани свога пријатеља. Узалуд је он тамо тражио заштите код конзила, он је оглашен за јеретика и морао је бежати. Али кад је био на путу за Чешку ухватише га и доведоше у Костниц. Докле је Хус још био жив, дотле за њега није било ништа решено. Но кад Чеси дигоше буну због смрти Хусове и са претњом затражише од сабора да се Јероним ослободи, тада се његова кривица на ново узе у претрес. Мислило се да би се Чеси умирили, кад би и Хусова наука била угушена смрћу његовог пријатеља. Најпре су покушавали са свима средствима да се Јероним одрече своје науке. У почетку попусти он наваљивањима и обећањима сабора. Једанаестог

Септембра (1415) он је јавно осуђивао Хусову и Виклефову науку, коју је и сабор осудио, а 23. Септембра он је своје опозивање још јаче истакао тиме, што је изјавио да он то чини добровољно и без ичијег принуђавања. Али кад је он таквим одрицањем својих убеђења мислио да сачува своју слободу и свој живот, тада је баш био заблудео. Он остаде у тамници. Његови непријатељи бојали су га се и наваљиваху да се он погуби. У том се и у њему на ново пробуди љубав истини, која надвлада страх од смрти. Кад је 26. Маја поново морао изићи пред судије да заклетвом потврди да се одриче Хусове науке, пробуди се у њему силна снага. У једној ватреној беседи објави он, да га је само страх од ватре натерао, да се одрече науке, али да се он сада стиди својих грехова и да науку Виклефову и његова пријатеља Хуса признаје као свету и истиниту. После таког признања сакупљени оци нису се дуже устезали да над њим изреку смртну пресуду као над јеретиком. Године 1416 (30 Маја) претрпео је он смрт на спалишту са највећом постојаношћу, да су се и сами његови непријатељи морали чудити. Он је изриком захтевао, да се ватра упали пред њим, а не за леђима његовим. „Јер“, рече он, „да сам се од тога плашио, ја не бих овде ни дошао.

(Наставиће се)

НЕКОЛИКО РЕЧИ О УПОРЕДНОЈ ГРАМАТИЦИ ИНДО-ЈЕВРОПСКИХ ЈЕЗИКА

написао

И. ЂОДУЕН ДЕ ЈУРТЕНЕ

(Наставак)

За основицу целокупној науци о језику служи *граматика*. Она се за свој рачун дели на неколико делова, према природи разматраног језика. Тако се, на пр. у примени на језике индо-јевропске, цела на *фонетику* или *науку о значајним деловима* речи у њиховој заједничкој вези, и најзад *синтаксу* или *науку о*

слагању речи у реченицама по њиховом значењу у таквим склоповима. Али се овака подела не може применити на све језике без изузетка. Овде се више него игде треба чувати свега априористанског. Као што је остеологија, тј. наука о костима, могућна само са разматрањем оних животиња, које имају кости

као што је испитивање законодавства и опште *законознанство* (наука о законима) могућно испитивањем само оних народа, у којих има писаних закона: исто је тако, на прилику, наука о падежним и личним окрајцима (*наставцима*)¹, као део граматике, могућна, ако разматра само оне језике, који заиста имају падежне и личне наставке. Одавде се види сва неумесност оних општих, априористанских или тако званих „философских граматика“, у којима, на прилику, има места само за четири падежа, и то баш ни мање ни више, тј., само за „werfall“, „wess-fall“, „wem-fall“ и „wen-fall“ („именитељни“, „родитељни“, „датељни“ и „винитељни“), не гледећи на то, што у многим језицима нема баш никаквог fall-а (падежа), а у другима има и по неколико десетина.

По мишљењу, доста раширеном, *глагологија* се (лингвистика) или наука о језику меша с *филологијом*. Да би се уклонила ова нетачност у погледу на нашу науку, допустићу себи да кажем неколико речју о узајмичном односу науке о језику према филологији. Овде мислим да одмах треба напоменути ово: говорећи о односима појединих наука, можемо имати на уму само оне поједине науке, којих заиста има које су, тј., вежбања људског ума над сумом једноврсних, тесно међу собом везаних и с кољена на колено предаваних факата и појмова. Како би науке требало „делити по њиховој идеји“ — нас се баш не мало ни тиче. Човек може, зажмуривши очима, кројити красне системе, распоређујући науке на дивизије, на чијим се заставама диче: „Бог“, „природа“, „човек“, — за тим на цукове, којима за основицу служе разне логичке категорије: простор, време, количина, каквоћа итд., али све то опет неће изменити свеза, које стоје међу наукама.

Тако сад, *филологија класичка* значи: испитивање духовног живота обају тако званих „класичких“ народа — грчког и римског, у свима његовим појавама. Исто је тако *ђерманска филологија* према ђерманским народима, *словенска* опет према народима словенским итд.

Мишљење да може бити филологија само културних народа — права је научна предра-

суда, основана на научном аристократизму, по коме само „племенити“ имају право на пажњу науке. Истина је да су се у ствари развијале и цветале до данас само филологије народа, тако званих „историјских“ или „културних.“ Али се у најновије време појавила тежња, у осталом заједничка свима наукама, не задовољавати се само аристократима, но обраћати пажњу на све људе без изузетка. Ко изучава „варваре“ или „првобитне народе“ у свима односима, језика, књижевности (управо нар. умовина или праве, по руском, *словесности*), веровања, обичаја, културе итд., тај је тако исто филолог, на и ако се и не нелича тим именом.

Тако је, дакле, општа филологија, *по идеји*, испитивање духовног живота свих народа без изузетка. Само се собом разуме да се још није нашао човек, који би — говорећи филозофски — могао собом „остварити“, ма и само приближно, идеју сличне опште филологије. Задатак: испитивати све гране духовног живота ма и само једног народа, или барем — барем — једне групе народа тако је огроман, да би га доста било за цео живот једнога лица. С тога ето ми и знамо о филолозима класичким, који се занимају изучавањем духовног живота Римљана и Грка, за тим о филолозима ђерманским, словенским, индјским, арапским итд., али о филолозима, макар само „индо-јевропским“ некако до данас нисмо ништа чули, и, по свој прилици, никада нећемо ни чути. Истина је да тако исто ни један човек није био, нити ће бити у стању собом да „оствари“ идеју опште науке о језику, као научног знања свих језика и познанства са свима резултатима појединих испитивања по свима до сада познатим групама језика. Али, задржавајући се само на једној страни појаве духовног живота, тј., на језику, човек може много више раширити област својих испитивања и успешно се занимати не само једном граном језика, као напр., језика „индо-јевропских“, но чак и неколиким таквим гранама, и за тим, на основу аналогних пресуда о заједничким особинама свију језика, развити у себи приближно веран појам о језику људском у опште.

Тако бисмо однос филологије према лингвистици могли исказати овим начином: за филолога су центар, око кога се групују сва

¹). Овај се израз — „наставак“ — мислим не може тачно употребити за данашње стање наших језика.

његова занимања — једни исти носιοци свију појава духовног живота, као: језика, веровања, прича, писмености, културе итд., или, другим речима: једни исти народи; испитивања се пак лингвистова везују у једну целину једноврсношћу оне стране појава духовног живота разних народа, што се зове језик.

У осталом, све ово има места само у памети — одлучно. У ствари се могу врло лако у једном лицу удружити самостална занимања на пољу, нпр., класичке или тисловенске филологије са чисто лингвистичким испитивањима у области, нпр., „индо-јевропских“ језика.

Видети, као што неки раде, разлику између филологије и лингвистике у томе, што је прва наука историјска, а друга природна, па стављати ове две науке у некакве непријатељске односе — нема, рекао бих, довољног основа, осем личних укуса, предрасуда и самовољних тумачења задатака ове или оне науке, како те задатке себи замишљају неки научници. Неки лингвисти гледају на ово питање мало једнострано, и рачунају своју науку природном баш у оном смислу, у ком је геологија или биологија (састав ботанике и зоологије), тј, не само по методу но и по самом предмету испитивања: наука о језику ето испитује живе „организме“, језике, — она се, дакле, у овом погледу не разликује од других природних наука, које се баве испитивањем живих организама. Питање: да ли наука о језику долази у науке природне? мени овако изгледа: метод, којим се служи садашња научна лингвистика, онакав је исти, какав је и метод у природњака, метод оштри, индуктивни, — дакле, с овога гледишта наука је о језику наука природна. Ако ли обратимо пажњу на природу испитиваног предмета, тј. на природу самог језика, као појава поглавито бесвесне психичне радње човекове, тада ће бити потребно науку о језику убројати у науке историјско-психичке или „социолошке“. У осталом, наука о језику мораће овако изгледати као да је у оба одељења науке — само у том случају, ако будемо у опште примали слично дуалистанско или двојно дељење наука. Ако ли се одречемо овога традиционалног дуализма, онда ће се питање, куда да убројирмо науку о језику, показати са свим

сувишно, јер прво, у том случају све *праве* науке излазе природне, пошто се занимају изучавањем природе у најширем смислу ове речи, и ако претендују на праву *научност* морају следовати индуктивном, а за тим дедуктивном методу; друго, посебне науке чине само делове једне опште науке: оне нису ништа друго него задаци, које узимају на се поједине групе трудбеника, чији је крајњи циљ — сазнати стварност у свима јој појавама. Задатак је свију наука — очистити предмет испитивања од свакојаких „случајности“ и самовоље, па истраживати „правилност и законитост“. С овога ће гледишта све науке, које се занимају уређивањем и уопштавањем појединости, бити природне, ако истичу на прво место уређеност и правилност у појавама сакривену. Остајући пак на јединим само случајностима и деловима, све су ове науке — науке „историјске“, (у оном смислу у коме се тај епитет придева имену тако зване „свеопште историје“). Овако гледајући на ствари, изван природних наука и математике нема места ни за какву другу праву науку. Тада и филологија, и историја, и политичка економија итд., у колико су науке, морају бити неизоставно *природне*. Филологија пак и историја, одричући се оштро индуктивног метода природних наука, и избегавајући научна уопштавања у оном смислу, у ком се то чини у природним наукама, могу бити скуп врло занимљивих података и свесветско-историских сплетака, и у опште оно што је коме воља, али никад неће бити наука.

Пошто језик ставља испитивању само две стране: 1., акустично — физиолошку и 2., психичку, то би се могло питати: да ли је уопште паметно стварати особиту науку „о језику“, и да није то наука сувишна, где су само случајно састављене или слепљене три науке — акустика с физиологијом и психологијом? За одговор на то питање можемо показати пре свега факат, да наука о језику као *посебна наука*, стоји, да она има и своју властиту литературу, има и своје властите специјалисте. Осем тога, у науци о језику има заиста питања чисто глотолошких или лингвистичких, тј., питања, којих се нигда не дотиче ни физиолог ни психолог. Тако нпр и ако „силе“, које у језику раде као што су: „навика“, „тежња угодности“, „бесвесно уоп-

штавање или аперцепција“, „бесвесна апстракција“ и њима сличне, долазе сасвим у разред сила психичких, зато је опет начин појаве њихове у језику са свим својеврстан и такав, да може бити разумљив једино само ономе, који се посветио специјалном изучавању језика. У половини акустичко - физиолошкој наука се о језику само користи пресудама акустике и физиологије, али их ипак саставља на такав начин, који је потпуно туђ овим двома наукама. Ово састављање акустике и физиологије за потребу лингвистима

дало је почетак особитој науци, „физиологији звука“ (или „гласа“) или „антропофоници“, као делу науке о језику. Слично овоме, околност, што се физиологија занима само испитивањем физичких и хемијских процеса у живом организму — још не уништава ову науку (физиологију), нити је спушта на ступањ некаквог случајног конгломерата од питања, што припадају, по данашњем, хемији и физици.

(Наставиће се.)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

АЛЕКСАНДРА ЂЕНА

ГЛАВА ШЕСТА

ПСИХОЛОШКА ПОСТУПНОСТ У ПРЕДМЕТИМА

(Наставак)

Опширна глава о психолошкој основи васпитања не додирује једну тачку, а то је поступност духовних снага и способности. Међу тим је врло важно, да познајемо не само главне састојке нашег интелектуалног састава, него да знамо и ред, којим се он поступно развија.

Кад бисмо смели узети, да мозак још при рођењу има све оне снаге, које има и у 21. години после рођења, а да је у погледу утисака једна *tabula rasa*, онда би и ред схваћања потпуно одговарао ономе реду, у коме и ствари зависе једна од друге. Прости елементарни утисци дошли би најпре, па за њима би следовали сложени; конкретни би претходили апстрактним и т. д. Приоритет у изучавању могао би се по врло простом правилу решити. Аналитички или логички поредак био би принцип, по коме би се предмети поступно уредили. Међу тим у истини ствар стоји са свим другачије.¹⁾

Да ли васпитач има да ради са већ развијеним мозгом или са мозгом, који се

40 унција (код мушких). Од седме па до 14. године растење је мозга много спорије, и тада мозак тежи 45 унција. Од 14. па до 20. године мозак расте још спорије него у другој периоди, и тада достиже свој највећи волумен. Дакле већ и због самог растења мозга могу се извесне интелектуалне тешке радње извршити у 8. години са свим олако, што би било савршено узаљудно и немогуће предузети у петој или шестој години. Ово се слаже и са целокупним нашим искуством, и то је баш врло важно, што се овим искуством још јаче потврђује. Често се дешава да се ученику у извесним годинама старости да неки задатак, који он није никако у стању да савлада, док међу тим после две или три године ми видимо, да он тај исти задатак савлађује са свим олако, и ако се није ништа учинило, да се он за то припреми. Разуме се да је ученик у томе размаку времена нешто и искусио, чим се утире пут и олакшава рад за решавање. Нарочито се ово јасно огледа код симболичких и апстрактних предмета: Аритметике, Алгебре, Геометрије и Граматике. Разлика старости од две или три године за ове је предмете од пресудне важности.

Међу тим ово је само једна страна, али и врло важна, у погледу променљивости мождане снаге, која се појављује са растењем мозга. По аналогiji мишићне системе ми и нехотице долазимо до закључка, да су периоде брзог растења баш оне, у којима је и примљивост духовна најјача. У

¹⁾ По анатомској науци мозак расте врло брзо од седме године живота, кад он просечно тежи

још развија и расте, та околност ни мало не ремети онај закон логичкога реда; она само мења услове. Да би ово боље објаснили, навешћемо неколико замишљених случајева или претпоставака.

Пре свега незрелост у младости може постати један истински недостатак у неком од важнијих чулних органа, као н. пр. гледања или слушања. Тиме би се створила немогућност за примање извесних утисака, и онда би наравно у целом образовању постала једна празнина. Непотпуно разликовање боја сметало би сазнавању објективнога света, а неразликовање облика још би и штетније утицало. На овај би начин био поништен један велики део васпитања.

томе је добу мозак још неспособан за више духовне радње, али у толико он брже напредује у нижим духовним задацима. Оно што је мозак кадар у томе времену да појми, то се схвати и утврди се снагом, која је саразмерна брзини његовог растања. У овоме лежи онај велики разлог, који нам заповеда да морамо строго пазити на утиске, које детету дајемо у првих седам година живота.

За наше би испитивање било од велике помоћи, кад бисмо били у стању да с неком тачношћу изнесемо променљиве процесе, по којима се развија памћење кроз цео живот. Почетак би био у добу детињства, кад је памћење најјаче, па би се та променљивост памћења пропратила кроз цео живот до дубоке старости и изнемоглости, и онда би, како ја мислим, изашло да памћење почиње опадати негде између шесте и десете године. Међу тим врло је тешко да се ово тачно одреди, по што има читава гомила околности, које нам сметају да до правог резултата дођемо.

Без сваке је сумње, да се упоредо са памћењем мозга развијају и многе унутрашње духовне снаге, без којих би наше васпитање било са свим нешто друго него што јесте. Данас се у опште узима да се многи наши појмови о спољњем свету оснивају на наслеђеним утисцима или инстинкту. Али тачно се не може казати у коликој мери и докле ово вреди. За практичне цели ми морамо узети сву суму појава који се дешавају у развиту детињег духа. Ми нисмо у стању да обележимо тачну границу између онога, што зависи од растања мозга и наслеђа, и онога што се добија самим непосредним додиром са спољним светом. Ми се морамо тиме задовољити, да одредимо праву старост или доба, кад се могу апстрактни појмови усвајати, не упуштајући се у решавање о томе: да ли приоритет припада растању мозга или нагомиланању конкретних утисака.

За тим могу чулне способности бити потпуне и на своме месту, али у првим годинама тако неразвијене и несавршене, да би била велика погрешка, кад би ми и покушали да на њима што год подижемо. Природно растење може бити такво, да се после две или три године са свим лако изучавају и савлађују неке ствари, које су у првим годинама младости биле са свим тешке за изучавање.

Треће. Може бити да баш има довољно интелектуалне примљивости за све стварне особине природних предмета, али нема у исто време и довољно снаге за трајашњу пажњу. Напрезати снаге у овом стадијуму било би право упропашћавање и рушење, пошто би се тиме дошло у очити судар са телесним развитаком.

Или на послетку може имати довољно примљивости на у неколико баш и снаге за пажњу, али немати довољне зрелости за мотиве и побуде. Наклоности и осећања могу за дуго време сву радљивост скренути са интелектуалног поља и употребљавати је само за себе у чулним радостима и узбуђењима, и у томе случају свако учење и познавање света било би ограничено на оно што се узгред са радостима и узбуђењима дохвата и случајно уочи. У овом случају фантазија би имала превласт над стварношћу.

Све четири ове претпоставке слажу се у нечему са правим стањем ствари. Ми допста многе предмете одлажемо за доцније због тога што дух није у стању да схвати ни најелементарније ствари из њих, ако му се сувише рано дају, а још више с тога што због недовољне навике и дурашности нема довољно пажње за такве ствари. Но и овде се ми обазиремо на аналитички или логички приоритет, у колико је свуда пре почетка сваког образовања потребна нека извесна спонтана сталност и утврђеност чулних утисака

Приближно одређивање реда, којим се снаге поступно једна с другом развијају, обележава се оном општом одредбом, да посматрање долази пред рефлексијама, или другим речима: најпре конкретно па онда апстрактно. Против овога се нема шта рећи, само што то није тачно и јасно исказано. Једно друго правило гласи да уобразиља долази пре разума, али и ово потребује неког ограничења.

Од свију питања која смо намерни овде да решимо, да наведемо примера ради оно, које се занима одређивањем старости, кад треба да се почне учење, као што је оно типски представљено у учењу читања. Како у самој пракси, тако и у назорима о овоме питању влада велика разноликост, која се колеба између треће и седме године. За тим се ставља питање: у којим годинама треба почињати са науком и језицима. И

у овоме питању мишљења се размимоилазе. Пошто је за изучавање језика поглавито *памћење* потребно, онда би требало узети, да се оно мора врло рано предузети, кад је памћење најјаче, а судиља још врло слаба. За научно је изучавање потребна не само припрема помоћу конкретних факата, него и доста развијен интерес и велика духовна пажња, која се доцније добија.

Овде нам остаје још једна тешка и важна тачка, коју треба да решимо, а то је, да одредимо кад почиње самосвесно или субјективно сазнавање или познавање факата нетелесног света, од којих се многа морају узети да се налазе и у најранијим асоцијацијама мисли. Прегледајмо најпре особине детињег духа, и покушајмо да насликамо прве кораке сазнавања, како оно мора бити према оним духовним особинама.

(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Плате учитеља основних школа у неким немачким варошима и покрајинама.

I У вароши *Мајнцу* ове су године изнова овако уређене плате учитељске: Почетна је плата 1625 динара. После 5 год. пење се та плата на 1812, 5 дин. После других 5 год. плата износи 2125 дин., па онда опет после 5 год. — 2750 и после навршених 25 год. службе 2880 дин. За оне учитеље који су на другом месту служили одлучено је да им се — приликом ступања у варошку службу рачуна половина оног времена које су провели у учитељству на страни. У име станарине предвиђена је сума од 687, 5 дин. на годину. Што се тиче учитељица, њихова је почетна плата 1500 дин. а сваких 5 година повишује се са 125 дин., а завршује се с 2000 дин.

II У вароши *Вормсу* изишла је такође нова наредба о учитељским платама. Сталним је учитељима најмања плата 1500 дин., па се сваких 5 год. повишује и износи: 1750, 2125, 2500, 2750 2880 дин. За стан се даје 400

(односно 250) дин. Учитељицама је почетна плата такође 1500 дин., а после 10 год. повишује се на 2000 дин. више не иде. У име накнаде за стан даје се 250 дин.

III И варош *Штетин* уредила је изнова плате учитељске. Прва је плата сталним учитељима 1500 дин., па кад наврше 5, 9, 12, 15, 20, 23, 25, 28 год. службе, онда добијају 1750, 2250, 2500, 2625, 2750, 2875 и 300 дин. Управитељ добија 3375 дин., а кад наврши 30 год. службе, онда 3750 дин. Учителице имају 1250 дин., а после 5, 10, 15 и 20 год. службе добијају: 1500, 1750, 1875 и 2000 дин. Учители средњих школа који су велику школу свршили добијају 3000 дин., после 5 год. 3375, после 10 год. 3750 дин., а остали учители 1625, после 5 год., 1875, после 9 год. 2125, после 12 год. 2325, после 15 год. 2625, после 18 год. 2750, после 20 год. 3000, после 22 год. 3110, после 25 год. 3250 и после 28 г. 3325 дин. Директорова је плата 4500 дин., после 5 год. 4875 и после 10 год. 5250 дин.)

IV У *Пруској* је плата учитеља основних школа много мања од плате њихових другова у осталој Немачкој и ван Немачке. И у Аустрији и у Италији већа је плата учитељска по у пруској краљевини, а у Француској, Енглеској, Белгији, Холандији и Швајцарској већа је за половину од плате пруских учитеља. Тако, кад се узме у рачун просечна плата, онда су пруски учитељи по варошима плаћени с 1800 дин., а по селима с 1193 дин. У покрајини Шлезиви и Познањској није ни толико, јер по варошима се плаћа у средњу руку по 1775, а по селима по 1150 и 1080 дин. У старим пруским покрајинама плата је по варошима 1837; а по селима је 1290, 1330 и 1350 дин. У новим је покрајинама друкчије у Шлезвиг-Холштајну плата је варошких учитеља 1715, а сеоских 1332 дин.; у ХанOVERу је по варошима 1802, а по селима 1170 дин. У *Хали* (на Сали) почетна је плата 1312, 5 дин. и расте сваке 3 године са 205 дин. Највећа је плата 3375 дин.

VI У *Сангерхаузену* такође су ту скоро на ново регулисане плате учитељске. До навршене пете године службе имају учитељи 1125 дин., а после сваких 5 год. добијају: 1312, 5, 1500, 1750, 1937, 5, 2125, 2250 и после навршене 35-те године службе 2375 дин. (У средњим школама плате износе: 1637, 5, 1875, 2062, 5, 2250, 2437, 5, 2625, 2750, 2878 дин.).

VII У *Вурицену* плата учитељска износи: привременим 1280 дин., а сталнима 1500 на онда се сваке три године повишује са 187,5 дин. до 2250 дин. а за тим иста повишица даје се сваке 4 године, докле се не дође до плате од 3000 дин. Године службе на страни проведене рачунају се.

VIII У кантону *Аргава* (Ааргасс), у Швајцарској плата је учитељска 1200 дин., а највећа је 1500 дин. Учитељ се бира на 6 год. Кад то време протече, подвргава се новом избору. Но ако већина општинска хоће, може се учитељ у свако доба отпустити из службе.

Стање основних школа у Чешкој 1885. године. Краљевина Чешка подељена је у 104 школска среза, од којих је 57 чешких а 47 немачких. У овим срезевима има 4299 школских општина; од ових општина 2387 је у чешким срезевима а 1912 у немачким. Покрај наведених срезова три вароши: Праг, Краљичин Градац

и Либерец (Рајхенберг) свака за се образују по један школски срез.

По члану 19. закона школског од 7/19 Децембра 1875. године, деле се школске општине у четири класе и према тој подели одређује се и учитељска плата. Број општина у прве три класе законом је одређен, и може их бити у I. класи 100, у II. 250 а у III. 1400; у IV класу долазе све остале општине. Године 1885. било је школских општина

У КЛАСИ	ЧЕШКИХ	НЕМАЧКИХ	У ОПШТЕ
I	52	43	95
II	130	106	236
III	688	674	1362
IV	1517	1089	2606

Основне школе деле се на више (грађанске) и ниже, а било је школа

У СРЕЗОВИМА	ВИШИХ	НИЖИХ	У ОПШТЕ
чешким	68	2487	2555
немачким	58	1981	2039
варошким	5	37	42
Свега	131	4505	4636
1884. године	?	?	4597

Од виших основних школа

БИЛО ЈЕ ЗА ДЕЦУ	ЧЕШКИХ	НЕМАЧКИХ	ВАРОШКИХ
мушку и женску	24	27	3
само мушку	27	26	1
« женску	17	5	1
Свега	68	58	5

Према томе било је свега за мушку и за женску децу 54, само за мушку 54, само за женску 23 школе.

У свима овим вишим основним школама било је свега 578 разреда, а на по се у школама:

чешким	287 разреда
немачким	254 «
варошким	37 «

Од нижих основних школа било је за мушку и женску децу 4.292, само за мушку 107, само за женску 106 школа, а на по се

У ШКОЛСКИМ СРЕЗОВИМА	ЧЕШКИХ	НЕМАЧКИХ	ВАРОШКИХ
БИЛО ЈЕ ЗА ДЕЦУ:			
мушку и женску	2349	1929	14
само мушку	70	26	11
« женску	68	26	12
Свега	2487	1981	37

Све ове школе имале су укупно 11740 разреда, и по томе долазило је у средњу руку по 2·6 разреда на једну школу.

На по се имале су школе

У СРЕЗОВИМА:	СВЕГА	У СРЕДЊУ РУКУ
	Р А З Р Е Д А	
чешким	6760	2·7
немачким	4661	2·4
варошким	319	8·6

Велики број разреда у варошким школама односи се, разуме се, на паралелне раз оде

По броју разреда било је школа

WWW.UNILIB.RS

У СРЕЗОВИМА

	ЧЕШКИМ	НЕМАЧКИМ	ВАРОШКИМ	У ОПШТЕ
с једним разредом	601	792	—	1393
с два разреда	896	602	—	1498
са три разреда	453	265	—	718
са четири разреда	203	119	2	324
са пет и више разреда	334	203	35	527

Напред смо казали да су све школске општине у погледу на учитељске плате, подељене у четири класе; та иста подела вреди и за саме школе.

Тако налази се школа

	У	К	Л	А	С	И
	I.	II.	III.	IV.		
једноразредних	4	5	66	1318		
дворазредних	4	5	487	1002		
троразредних	8	10	470	230		
четвороразредних	12	30	260	22		
с 5 и више разреда	226	220	125	1		

Са чешким наставним језиком било је

основних	ШКОЛА	РАЗРЕДА
виших	68	301
нижих	2505	6924
Свега	2573	7225

С немачким наставним језиком било је

основних	ШКОЛА	РАЗРЕДА
виших	63	301
нижих	2000	4816
Свега	2063	5093

Немачки језик предаје се у 300 чешких школа, а чешки језик на против само у 50 немачких школа.

Приватних основних школа било је

	СВЕГА	С РАЗРЕДА
у чешким срезовима	187	282
у немачким срезовима	118	358
Свега	305	640

Број основних приватних школа

	С НАСТАВНИМ ЈЕЗИКОМ
износио је у	ЧЕШКИМ НЕМАЧКИМ
чешким срезовима	68 119
немачким срезовима	22 96

По вербисповеди било је од ових приватних

школа	СВЕГА	ПРОЦЕНАТ
католичких	83	27-21
јеврејских	114	37-38
протестанских	108	35-41

Ове школе походило је 10072 ученика и 16267 ученица, свега ђака 26339. Од ових било је 16145 католичке деце, 4470 јеврејске и 5721 протестантске. Наставника радило је у приватним школама 861, и то: 531 учитељ и 330 учитељица.

Дене за школу дорасле било је свега 962.887. Од овог броја долази на

чешке срезове	586.992
немачке	351.398
варошке	24.497

Од укупног броја деце за школу дорасле:

походило је више школе	8.213
походило је приватне школе	26.808
ослобођено је од школа због слабости	5.269
било је у школама других општина	23.211

отпада свега 63.502, а остаје 899.385 за које је обавезно похођење основних школа.

Од овог броја долази на децу у доби

од 6—12 година	714.070
од 13—14	185.315

Походило је школе с наставним језиком

чешким	560.285 ђака
немачким	339.100 ђака

Према томе долазило је у средњу руку на једну школу с чешким наставним језиком по 224 ђака с немачким „ „ „ 170 ђака

Од плаћања школарине била су ослобођена 173.242 ђака.

Више основне школе походило је 22848 ђака. Кад овај број поделимо с бројем школа (131) онда излази да је долазило у средњу руку по 174 ђака на једну школу.

Све ове школе имале су

У РАЗРЕДУ	ЂАКА
првом	12652
другом	6792
трећем	3404

Учитељских места било је свега 12488.

У вишим основним школама радило је: 154 управитеља, 3 управитељке, 400 учитеља, 45 учитељица, 102 заступника и 44 заступнице, свега дакле 656 учитеља и 92 учитељице = 748 наставника.

У нижим основним школама радило је: 1970 управитеља, 12 управитељица, 4026 учитеља, 414 учитељица, 3705 заступника и 613 заступница; свега дакле 9701 учитељ и 1039 учитељица = 10740 наставника.

Од свију учитеља 1594 није ослобођено од војничке дужности, а од ових 443 служе у сталном кадру.

Издатак на све основне школе, више и ниже износиће за 1886. годину 15.657.528 динара, од овога пада на терет државне касе 7.728.710 динара а остатак од 7.928.818 динара носе саме општине.

Учитељских школа има у Чешкој *шеснаест*. Значајно је да број ђака у тим школама онада. Тако походило је све учитељске школе

1883-4. године	2124 ђака
1882-3. године	2511 ђака
1881-2. године	3026 ђака.

У свима овим школама радило је 16 управитеља, 72 професора, 70 предавача и предавачи-

ца, и 33 помоћника и помоћнице, свега 191 наставник. За полагање испита зрелости пријавило се 780 приправника (међу њима 79 који су приватно учили) и од њих положили су испит 722 међу њима 49 приватних).

Из пензионог фонда издато је у 1885. години.

На пензије учитеља 991.652 динара, на издржање учитељских удовица 369.038 динара, помоћ на васпитавање учитељске сирочади 41.782 динара, у име милости 8522 динара, на посмртне плате 13.196 динара, на управне трошкове 10.908 динара, свега дакле 1,441.098 динара.

Непопуњена учитељска места у основним школама Краљевине Србије. На крају 1884—85. школске године било је у Србији свега 1018 учитељских места; од ових била су попуњена 923 места, а 95 било је празних. У појединим месецима, било је упражњених учитељских места, и то:

У МЕСЕЦУ:	СВЕГА	ОД СТО
Јануару	77	7.56
Фебруару	73	7.17
Марту	77	7.56
Априлу	87	8.54
Мају	91	8.94
Јуну	95	9.33
Јулу	102	10.02
Августу	137	13.45
Септембру	113	11.10
Октобру	133	13.06
Новембру	145	14.24
Децембру	146	14.34
Месечна средина 106	10.41	

Што је број непопуњених учитељских места у последња три месеца тако велики, то се има приписати ратном стању које је у то доба било наступило. Прошле 1884. г. на пр. било је у Новембру 75 непопуњених учитељских места а у Децембру само 70.

Интересан је овај преглед непопуњених учитељских места у сваком округу на по се.

ОКРУГУ	Б Р О Ј Н Е П О П У Њ Е Н И Х У Ч И Т Е Љ С К И Х М Е С Т А У												
	М	Е	С	Б	Ц	У							
	ЈАНУАРУ	ФЕБРУАРУ	МАРТУ	АПРИЛУ	МАЈУ	ЈУНУ	ЈУЛУ	АВГУСТУ	СЕПТЕМБРУ	ОКТОБРУ	НОВЕМБРУ	ДЕЦЕМБРУ	МЕСЕЧНОЈ СРЕДИНИ
Алексиначком . . .	1	2	2	2	2	2	4	4	2	2	4	3	2.5
Београдском . . .	3	2	2	2	2	2	3	6	5	7	6	6	3.8
Ваљевском . . .	—	—	—	1	1	1	1	2	1	1	3	3	1.2
Врањском . . .	1	1	1	1	1	1	1	4	2	2	2	2	1.6
Јагодинском . . .	3	1	—	—	2	2	3	5	3	7	6	7	3.2
Књажевачком . . .	2	1	2	2	2	2	2	4	6	6	6	6	3.4
Крагујевачком . . .	3	5	4	7	6	7	7	7	6	7	8	7	6.2
Крајинском . . .	8	7	9	10	10	10	10	14	11	11	12	13	10.4
Крушевачком . . .	3	2	2	2	3	4	4	6	1	2	2	3	2.8
Нишком . . .	4	5	5	6	5	5	5	6	5	4	4	2	4.7
Пиротском . . .	9	8	9	10	11	11	12	12	7	6	6	9	9.2
Подрињском . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	3	4	4	4	1.9
Пожаревачком . . .	14	13	13	14	15	16	16	24	21	26	31	31	19.5
Рудничком . . .	2	2	2	2	2	2	3	3	4	5	5	5	3.1
Смедеревском . . .	6	6	6	7	8	9	9	10	11	7	7	7	7.7
Топличком . . .	3	3	3	3	3	3	3	4	5	5	6	6	3.9
Ђупријском . . .	3	2	2	3	3	3	4	4	6	10	10	11	5.1
Ужичком . . .	1	1	2	2	2	2	2	6	4	6	7	5	3.3
Црногорском . . .	7	8	8	8	8	8	8	11	8	11	11	11	8.9
Чачанском . . .	3	3	4	4	4	4	4	4	2	2	2	2	3.2
Шабачком . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	3	0.8

Из овог прегледа види се да је највише упражњених учитељских места било у окрузима: пожаревачком и крајинском, а најмање у шабачком и ваљевском округу.

Ако међутим поредимо број непопуњених места с бројем учитељских места у опште, ми налазимо да је било празних места

У ОКРУГУ:	ПРОЦЕНАТА
Шабачком	1.5
Ваљевском	2.6
Врањском	7.0
Подрињском	7.3
Јагодинском	7.3
Крушевачком	7.4
Београдском	7.5

У ОКРУГУ:	ПРОЦЕНАТА
Ужичком	7.9
Нишком	8.0
Алексиначком	8.3
Крагујевачком	8.7
Чачанском	8.9
Смедеревском	11.8
Ђупријском	12.1
Рудничком	12.9
Крајинском	15.1
Пожаревачком	15.5
Топличком	20.5
Књажевачком	21.2
Црногорском	21.7
Пиротском	5.6